

FATİH SULTAN MEHMET VE İTALYA *

FRANZ BABİNGER

TÜRKÇEYE ÇEVİREN

BEKİR SITKI BAYKAL

Too early seen unknown, and known too late.
W. Shakespeare, *Romeo and Juliet* (I. 5).

18 Şubat 1951 de, İstanbul'u feth eden ve Bizans İmparatorluğunu ortadan kaldıran II. Sultan Mehmet'in ikinci defa, fakat bu sefer nihaî olarak, atalarının tahtına çıktığı zamandanberi 500 yıl geçmiş bulunmaktadır. Sieur Georges Guillet de Saint-Georges'ın (takriben 1625-1705) ¹ Paris'te *Histoire du règne de Mahomet II, empereur des Turcs* adlı iki ufak ciltlik eserini yayınladığındanberi de bu yıl 270 sene geçmiş olacaktır. Bu eserde yazar, o gündenberi taklit edilmeyen, hattâ üstüne çıkılamayan bir tarzda, devrinin vasıtaları ve zihniyeti ile, dünyayı birbirine katan bu hükümdarın hayatını çağdaşlarına tasvir etmek deneyinde bulunmuştur. Hakikat şudur : Nerde ise esrarengiz ve herhalde muhteşem bir şahsiyet sahibi olan bu hükümdarın yaptığı işler hakkında ilmî ihtiyaçlara bir dereceye kadar olsun cevap verebilecek mahiyette bir eser henüz yazılmış değildir. Tabiidir ki Osmanlı İmparatorluğunun tarihini

* 1951 tarihinde *Byzantion Dergisinin* XXI inci cilt I. fasikülünde çıkan bu makale, sonradan "*Rivista Storica Italiana*" da, anno LXIII - fas. IV, İtalyanca olarak basılmıştır. İtalyanca metinde yazarının yaptığı bazı düzeltme ve ilâveler, Türkçeye çevrilirken nazara alınmıştır. Doç. Samim Sinanoğlu'nun bu husustaki yardımını şükranla anarım. Makalede kaynaklardan alınmış parçalar metin içinde geçtiğinden Türkçe tercümesinde de aynı şekilde bırakılmıştır. Bununla beraber sayfa altlarına (*) işareti ile Lâtince, İtalyanca ve Fransızca olan bu kaynak pasajlarının, Almanca ve İtalyancasından farklı olarak, Türkçe tercümeleri verilmiştir (mütercim).

¹ Sieur Georges Guillet ve bunun, *Ahtènes ancienne et nouvelle* (Paris 1675, in-12) adlı eserin yazarı olan garip yaradılışlı ve şarlatan kardeşi Sieur de la Guilletière hakkında bugüne kadar maalesef bir dereceye kadar olsun tatmin edici bir Araştırma yapılmış değildir.

yazarlar ve bunlar arasında birinci derecede Jos. v. Hammer - Purgstall, Joh. - Wilh. Zinkeisen ve Nik. Iorga, eserlerinde bu hükümdar üzerinde gereken önemle durmuşlardır; fakat hiçbir surette, sayısı insanı nerdeyse şaşırtacak kadar yüklü olan kaynak malzemesinden son haddine kadar faydalanmayı veya bunları hakkiyle değerlendirmeye füzûli kılacak derecede işlemiş değillerdir. Şimdiye kadar bu konu üzerinde fikir yürütenlerin düştükleri yanlışlıklar, ters anlayışlar, mübalağalar, tahrif ve uydurmalar hayret edilecek, hattâ nerdeyse utanılacak kadar çoktur. Bütün bunlarda romantik şişirmeler ve son zamanlarda da maalesef aşırı milliyetçilik gayretleri yüzünden ortaya çıkan tablonun gerçeğe aykırılığı, her ciddî ve objektif araştırmacının gözüne çarpmak zorundadır. Meselâ Emil Jacobs, bu kabil birçok problemlerden birini, içinde yalnız Paleolog'ların kitap hazinelerinin değil, fakat aynı zamanda klâsik ilk çağ edebiyatına ait hiç bilinmeyen veya sonradan kaybolmuş birçok değerli eserlerin de -Livius'un kaybolmuş kitaplarının burada bulunduğu umulmakta idi- toplanmış bulunduğu söylenen Saray Kitaplığı hakkında etrafa yayılan efsane ve masalları ele almış ve meseleyi, maalesef tamamlanmamış olan "*Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel* (İstanbul'da Saray Kitaplığının tarihi üzerinde araştırmalar)² başlıklı yazısı ile nerdeyse insanı heyecana getirecek bir tarzda ve hayret edilecek derecede derin bir bilginlikle aydınlatmağa muvaffak olmuştur. Geniş çevrelerce malûm olan başka bir problem de II. Sultan Mehmet'in Renaissance sanatı ile olan münasebetleri meselesidir ki bunun çözülmesi için her milletten sanat tarihçileri ve Şarkiyatçılar³ cüretli ve romantik açıklama ve aydınlatma teşebbüslerinde birbirleriyle âdeta yarış etmişlerdir. İlerde II. Sultan Mehmet'in biyografisini kaleme alacak olan bir yazarın en önemli ödevlerinden biri, varacağı sonuçların şu veya bu cereyanı memnun edip etmeyeceğine hiç aldırmaksızın, mübalağa ve gayretkeşlikleri doğru bir ölçüye

² Karş. Emil Jacobs, *Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel. I: Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, philos. -hist. Kl., Jahrg. 1919, 24. Abhdg.* (Heidelberg 1919) 151 Ss. in-8°.

³ Karş. birinci derecede Jos. von Karabacek, *Abendlaendische Künstler zu Konstantinopel im XV. und XVI. Jahrhundert. I.: Italienische Künstler am Hofe Muhammeds II., des Eroberers 1451-1481 (Mit 79 Tafeln und 55 Textbildern).*: Kaiserl. Ak. der Wiss. in Wien, philos.-hist. Kl. *Denkschriften*, LXII. Band, 1. Abhdg. (Wien 1918).

indirmek olacaktır. Şüphesiz hiç de kolay olmayan bu işi omuzları üzerine alacak adamın en başta gelen vazifelerinden biri, uğursuz bir tek taraflı görüş tehlikesini önlemek ve romantik çarpıklıklarla yanlış görüşlerin dayandıkları temelleri yıkmak olacaktır.

Bu yazıda Fatih'in İtalya ile münasebetleri kısa bir şekilde belirtilmek deneyinde bulunulacaktır. Ancak, İtalyan devletleri ve şehirleri ile olan münasebetlerinden daha çok, gençliğinden itibaren hayatının son yılına kadar Fatih'in yakın çevresinde İtalyanların oynadıkları rollerden bahsedilecektir ki bu cihet bence çok daha az bir derecede araştırılmış ve üzerinde durulmuştur. Öyle zannediyorum ki bu araştırmamızda sade ve realist görüş ve değer hükümleri ile elde edilen sonuçlar, bu zamana kadar mevcut ve geniş çevrelere yayılmış bulunan birçok kanaatların yanlış olduğunu meydana çıkaracaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında, bilhassa Anadolu ve Rumeli'de daha II. Sultan Murad zamanında kazançlı ticaret peşinde koşan İtalyan tacirlerine, birinci derecede Venedikli, Cenovalı ve Floransalı tacirlere rastlandığına bazı kaynaklar tanıklık etmektedir. Böylece meselâ, 1433 tarihinde esrarengiz bir görevle Küçük Asya ve İstanbul'dan gelerek Balkanlar üzerinden memleketine doğru giderken yolda Forli'li Benedetto Folco adında bir Milano elçisi ile beraber II. Sultan Murad'ı Edirne'deki sarayında ziyaret eden Burgundya'lı asilzade Bertrandon de la Broquière⁴, yalnız o zamanki Osmanlı başkentinde yaşayan İtalyan tacirlerinden değil, aynı zamanda büyük bir ihtimalle İtalyan menşeli nüfuz sahibi bir Yahudiden de bahs etmektedir⁵, “.. qui avoit grant auctorité autour dudit Turc, qui de mot à mot, rapportoit les paroles de l'un à l'autre en turc et en italien comme il me fu dit, car je ne le pouvois ouyr”⁶. II. Sultan Murad'ın sarayında tam on iki yıl yaşayan ve 16 Mart 1439 da Floransa'da raporunu, *aviso*, tamamlayan bir İtalyan hakkında belki de biricik malûmatı yine aynı seyyaha borçlu bulunmaktayız⁶. Bu

⁴ Karş. *Le Voyage d'Outremer de Bertr. de la Broquière*, yayınlayan Ch. Schefer (Paris 1892).

⁵ Aynı eser S. 191 :

⁶ Sözü geçen Türk üzerinde büyük nüfuzu olan, bana anlatıldığına göre, zira ben kendisini dinleyemedim, Türkçe ve İtalyanca sözleri birinden ötekine kelime bekelime nakleden...

⁶ Aynı eser, S. 263 vd.

raporunda yazar Messer Giovanni Torsello (Torzello)'yu, Osmanlı devletinin durumu hakkında bilgi vermek amacından daha çok, uzun uzun tafsilat vererek, bu devletin bir aydan daha kısa bir müddet içinde yok edilmesi lâzım geldiği fikrini yaymak meselesi ilgilendirmektedir. II. Sultan Murad'ın İtalyan müşavirlerden faydalandığını ve İtalyanları sarayına çektiğini, o zamandan kalma başka kaynaklardan da öğreniyoruz. Meselâ Ancona'lı Othman di Lillo Ferducci, II. Sultan Mehmet'e yazdığı ve ilerde yeniden sözünü edeceğimiz ithaf mektubunda ⁷ iftiharla ve sadedin dışına çıkarak babası Lillo Ferducci'nin, hemen hemen yirmi dört yılını Türkiye'de geçirdiği ve Gelibolu'daki bir sarayı andıran muhteşem köşkünde Padişahı avlanmağa çıktığı vakitler misafir ettiği, hattâ Sultana karşı duyduğu hayranlık dolayısıyla ilk doğan çocuğuna Osmanlı Hanedanının kurucusu olan Osman'ın adını taktığı zamanlarda, II. Sultan Murad nezdinde inanılmayacak derecede bir nüfuz ve teveccühe nail olduğuna, "*incredibili valuit et auctoritate et gratia*",^{***}), işaret etmektedir. Babası Lillo, bütün ömrü boyunca Türklerin arasında, *apud Turcos*, yaşamaktan daha büyük bir arzu ve hasret beslememiştir. Kızının kocası, yani Othman'ın eniştesi Angelo Boldini ⁸ (bu zat sonradan Ancona'nın kurnaz konsolosu olarak Pera'da vazife görmüştür), İstanbul'u aldıkları zaman Türklerin eline esir düşmüş ve Padişaha Ferducci ile hısım olduğunu hâtırlatması hemen hürriyetine kavuşması için kâfi gelmiştir. II. Sultan Murad'ın etrafındaki bu İtalyan ticaret ve saray adamlarının hayat ve faaliyetleri hakkında daha yakın bilgimizin olması çok temenni edilirdi. Çünkü bu sayede II. Sultan Mehmet'in şehzadeligi, Manisa valiliği ve Edirne'de ilk padişahlığı ⁹ zamanlarında İtalyanlarla yapmış

⁷ Karş. Guill. FAVRE, *Mélanges d'histoire littéraire*, I (Cenevre 1856), S. 182-188.

^{***} İnanılmaz bir otorite ve itibar sahibi idi.

⁸ Angelo Boldini'nin esirliği, G. Saracini tarafından anlatılmaktadır, bak : *Notitie storiche della Città d'Ancona* (Roma 1675), S. 265 vd. Angelo Boldini sonradan Ancona'nın İstanbul konsolosu olmuş ve 1474 te Ancona ile Camerino ve Ascoli arasında bir bağlaşma meydana getirmekle görevlendirilmiştir (SARACİNİ, aynı eser S. 268, 277). Bak : Ces. GARIBOLDI, *Angelo Boldini, Racconto storico* (Ancona 1879), 15 pp. 160.

⁹ Bu mesele hakkında karşı. Franz Babinger, *Von Amurath zu Amurath. Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)* : Oriens, III (Leiden 1950), S. 229-265. Unvan için karşı. Oriens, IV (1951), 80.

olduğu temas imkanları ve bunların kendisi üzerindeki tesirleri hakkında güvenilir ip uçları elde etmek mümkün olurdu. II. Sultan Mehmet'in, bu temaslar sayesinde batı dünyası, oradaki gelenek ve görenekler hakkında ilk bilgilerini elde ettiği muhakkak sayılabilir. 1451 tarihinde ikinci defa ve kesin olarak tahta çıktığı zamandan sonra sarayına getirttiği İtalyanlardan ancak birkaç ünlü humanistin adını bilmekteyiz. Bilhassa bu temasların tenkidî bir gözle incelenmesi ve değerlendirilmesi zarureti vardır. Çünkü Emil Jacobs'un¹⁰ ve hattâ mübalağacı Adolf Deissmann'ın¹¹ bu humanistlere atfetmek mecburiyetini hissettikleri romantik veche ciddî bir tenkit karşısında tutunamaz. Bizans'ın alınmasından hayli zaman evvel Ancona'lı Ciriaco Pizzicollî'nin¹² II. Sultan Mehmet'in sarayında bulunduğu ve belki İstanbul'un fethinden sonra da genç padişahın müşavirleri arasında kaldığı iddiası doğru görünmemektedir. Zorzo Dolfîn, İstanbul'un kuşatılması ve alınması hakkındaki raporuna¹³, (*Excidio e presa di Constantinopoli nell' anno 145*), muhtemel olarak bu hâdiseye şahit olan "*Domino Jacomo Langusto*" nun tasvirlerini serpiştirilmiş bir halde almıştır. Bunda şunları okuyoruz : "*Ogni di se fa lezer historie romane et de altri da uno compagno, do. Chiriaco d'Ancona et da uno altro Italo; da questi se fa lezer Laertio, Herodoto, Liurio, Quinto Curtio, Cronice de i papi, de imperatori, de re di Franza, de Langobardi*".* Tasvir sahibinin İstanbul'da ne zaman bulunduğu hakkında maalesef hiçbir bilgimiz yoktur. Daha Georg-Martin Thomas¹⁴ tarafından büyük bir sitayişle övülen ve devlet işleri ile istikbale muzaf derin görüşleri ihtiva eden *relazione* (rapor) sinin aslını da tanımlıyo-

¹⁰ Karş. Emil Jacobs, *Mehmet II., der Eroberer, seine Beziehungen zur Renaissance und seine Büchersammlung.* : *Oriens, II* (Leiden 1949), S. 6-29. Yine aynı yazar, "*Büchergeschenke für Sultan Mehmet II.*" : *Festschrift für Georg Leyh* (Leipzig 1937), S. 20-26.

¹¹ Karş. Ad. Deissmann, *Forschungen und Funde im Sarai*, (Berlin-Leipzig 1933).

¹² Karş. Emil Jacobs, *Cyriacus von Ancona und Mehmed II.* : *Byzant. Zeitschrift*, XXX (Leipzig 1929 - *Heisenberg-Festschrift*), S. 197-202.

¹³ Karş. G. M. THOMAS tarafından yapılan Zorzo DOLFİN'in *Cronaca*'sı basımı : *Sitzungsberichte der kgl. bayr. Akademie der Wissenschaften zu München, philos.-hist. Kl.*, Jahrg. 1868, 2. Bd. (Münih 1868)' S. 5. vdd.

* Her gün bir iki arkadaşına, Ancona'lı Ciriaco ve başka bir İtalyan'a Roma ve daha başka memleketlerin tarihini huzurunda okutuyor. Bunlara Laertius, Herodotos, Livius, Quintus Curtius'un eserlerini ve Papaların, İmparatorların, Fransa kırallarının, Longobard'ların kroniklerini okutturuyor.

¹⁴ Karş. G. M. THOMAS, S. 39.

ruz. Gerçi Pavia'lı Giovanni Languschi'¹⁵ adlı birinin oğlu ve Venedik'te doğmuş noter Jacopo'nun bahis konusu olduğunu anlıyoruz; bu adamın 1409 dan 1452 ye kadar biraz karışık hayatını takib ediyor ve son defa olarak Papalık kaçırları hizmeti Pavia ve civarında yaşadığını biliyoruz. Fakat bütün bunlardan II. Sultan Mehmet ve sarayı ile olan münasebetleri hakkında en ufak bir şey bile öğrenmek mümkün olmuyor. Bana en yakın ihtimal olarak öyle görünüyor ki bu zat, bir Venedik elçisinin maiyetinde, belki de Bartolomeo Marcello'nun¹⁶ hukuk müşaviri olarak 1453 yılı sonbaharında İstanbul'a gelmiş ve burada haberlerini toplamıştır. Giovanni Dario'nun¹⁷ yeni feth edilmiş İstanbul'da misafir olarak kaldığı müddet ve oynadığı rolün mahiyeti ise bundan daha vuzuh-suzdur. Muhakkak ki bu adam, diplomatlar bakımından çok zengin olan San Marco Cumhuriyeti (Venedik) siyaset adamları arasında en parlak simalardan biridir. Görünüşe göre kesin olan cihet şudur ki Giovanni Dario, Bizans'ın düşmesinden hemen evvel veya hemen sonra Ciriaco de 'Pizizicoll'¹⁸ ile birlikte İstanbul'da bulunmaktadır. Fakat bunun, Languschi tarafından sözü edilen *altro Italo* (başka bir İtalyan) olduğu isbata muhtaçtır. Hayatı esrara bürünmüştür ve ancak, Ocak 1479 tarihinde Babıâli ile şahsen müzakerelere girilerek, padişahın zihniyetini gayet iyi bilmesi sayesinde, 16 yıl devam edip Venedik'in kuvvetlerini yıpratana harbe, hararetle özlenen bir son veren barışı elde etmeğe muvaffak olduğu¹⁹ zamandan itibaren aydınlanmağa başlamaktadır. Bundan sonra bir çok defalar Venedik hükümeti tarafından kendisine elçilik görevi verildiğini, yalnız İstanbul'a değil, fakat aynı zamanda başka yerlere de, hattâ 1485 de İran'a bile gönderildiğini biliyoruz. 7 Mart 1487 de "Onlar Meclisi"

¹⁵ Bu mesele hakkında bak : Arn. SEGARIZZI, *Jacopo Languschi. Atti della I. R. Accademia di scienze, lettere et arti degli Agiati a Rovereto*, III. seri, 10. cilt (Rovereto 1904), S. 179 vdd.; yine Rem SABBADINI, *Brevi notizie storiche di classici Latini. : Giornale storico della letteratura italiana*, C (1932), S. 272.

¹⁶ Bartolomeo Marcello, İstanbul'un fethinden sonra Venedik'in ilk Bal-yozu olarak buraya gönderilmiştir. Karş. Mar. SANUDO, *Vite de' Duchi : MURATORI*. XXII (Milano 1733), S. 1153; yine : J. W. ZİNKEISEN, *Geschichte des Osmanischen Reiches, II* (Gotha 1854), S. 32, 35, 38.

¹⁷ Bu mesele hakkında bak : E. JACOBS : *Byz. Zeitschr.*, XXX (1929), S. 200.

¹⁸ Aynı eser, S. 197 vdd.

¹⁹ Karş. E. JACOBS : *Oriens*, II (1949), S. 18.

nin sekreteri ve zengin bir adam olarak, gayri meşru kızı Marietta'yı²⁰ komşusu Vincenzo Barbaro²¹ ile evlendirmiştir. Babasının hizmetlerine mükâfat olarak bu kızın çehizini kısmen Venedik hükümeti yapmıştır. Nihayet 1493 de VRBIS GENIO²² diye adlandırılan Canale Grande'deki Sarayında Giovanni Dario'nun hareketli hayatı sona ermiştir. İşte bu önemli adamın hayatı hakkında toplayabildiğim bilgi, anahatları itibariyle bundan ibarettir. Giovanni Dario resim yapmasını da bilirdi²³ ve Osmanlıların yeni başkentinde İlk çağa ait eser kalıntıları karşısında büyük bir heyecan duyuyordu. Ancak bu resimlendendir ki daha 1450-60 tarihlerinde kendisinin İstanbul'da bulunduğu delalet eden birtakım ipuçları elde edebilmekteyiz. Ancona'lı Ciriacco'ya²⁴ şahsi bağlılığı

²⁰ Karş. J. W. ZİNKEISEN, aynı eser, II (1854), S. 432 vdd.

²¹ Karş. G. BERCHEZ, *La Repubblica di Venezia e la Persia* (Turino 1865), S. 150-153, Kasvin'den iki mektup, 10, VII, 1485 ve "In Castris regis Persarum", 11, VII. 1485, Archivio Cicogna'da, bugün Venedik'te Civico Museo Correr'de mahfuzdur.

²² Babıâli ile Venedik arasında yapılan 25, I, 1479 tarihli barış antlaşmasında Marietta Dario'ya Venedik hükümeti tarafından 1000 Duka çehiz hediyesi olarak verildi, Karş. J. W. Zinkeisen, II, 435.

²³ Marietta Dario, 1493 te Vincenzo Barbaro *quondam* Giacomo ile evlendi. Giov. Dario, bu karı kocaya sarayını miras bıraktı. Bu saray, Palazzo Barbaro'nun hemen yanbaşındadır. Bu eserler hakkında karş. Gius. TASSINI; *Alcuni palazzi ed antichi edifici di Venezia* (Venedik' 1879) S. 182 vdd. daki maalesef kısa malûmat. Anlaşıldığına göre Dario ailesinin erkek kolu, Giov. Dario ile sönmüştür. Conte Francesco Barbaro (Padua)'nın lütfetmiş olduğu malûmata göre Vincenzo Barbaro'nun üç oğlu vardı. Giacomo, Gaspare ve Zuane adlarında olan bunların her üçü de Maggiore Consiglio (Büyük Meclis) ya dahil bulunuyorlardı. Zuane, Nicolosa Malipiero adında bir kadınla evlenmişti (1533).

²⁴ Klasik Roma tarzında tezyinatı ile "ferahça simetrik olmayan" (J. Burckhardt) Palazzo Dario 1905 te başka bir şekle sokulmuştur. Lombardia'lı mimarlar (Pietro Lombardo?) tarafından inşa edildiği söylenen bu saray (Karş. G. LORENZETTI *Venezia e il suo esturio* (Venezia takriben 1949) 570 vd. vaktiyle birçok yüksek misafirler barındırmıştır; meselâ 1838-42 de Rawdon Brown, daha sonra bir Kont Zichy, Kontes Kolowrat gibi şahsiyetler burada oturmuşlardır. Arka taraftaki bahçe duvarına yerleştirilmiş bulunan yazıt (1948), Fransız şairi ve hikâyecisi Henri de REGNIER (1864-1936) i hâtırlatmaktadır. O zaman saray, Kontes de la Baume Pluvinal'ın malı idi. Kontes sarayı bir misafirhane sahibinden almış (1891 sıralarında) ve 1905 te baştan başa onartarak yenilemiştir. Sarayın şimdiki sahibi, aynı Kontes'in yeğeni Marquis de Montcalm (Paris) dir. Bitişiginde bulunan ve Volkov adı da verilen Palazzo Barbaro, bir müddet trajedi artisti Eleonora Duse'nin ikametgâhı idi.

da aynı suretle bu sayede ifadesini bulmaktadır. Sürekli bir çalışma ile İlk çağ harabelerini yeni bir hayata kavuşturan bu adamın ömrü boyunca yarattığı eserlerden bize maalesef kırık dökük parçalar halinde pek az şeyler intikal etmiştir; hayatının son yılları da, bu zamana kadar aydınlatılması mümkün olmayan karanlıklar içine bürünmüştür. Bu Ancona'lı, uzak ülkelerde seyahatlar yapmak, en ücra memleketlere kadar her tarafta eski kültür dünyasının kalıntılarını görüp zamanla ve anlayışsızlık yüzünden büsbütün ortadan kalkmadan bu eserlerin resimlerini yapmak hususunda sönmek nedir bilmiyen bir gayret göstermiş, bir diyardan ötekine, bir yerden öbürüne dinlenmeden koşup durmuştur. Tüccar ve eski eserler toplayıcısı Ciriaco Pizzicoll'i uzun yıllar boyunca Balkan memleketlerinde, Ege adalarında ve Yakındoğu sahillerinde dolaşmağa sevk eden esas âmiller ise, biyografisini yazanların ve hususiyle Remigio Sabbadini'nin ²⁷ bütün gayretlerine rağmen, tatmin edici derecede aydınlatılmış olmaktan henüz uzaktır. Ancak son zamanlarda mesut bir tesadüf eseri olarak keşf olunan mektuplar ²⁸ sayesinde onun 1440 tarihlerindeki hayatı ışığa kavuşmuştur. Fakat 1450 tarihlerindeki hayatı -ki ölümü de bu yıllara rastlamaktadır, takriben 1455-yine karanlıklara bürünmüş halini muhafaza etmektedir. Tam da 1450 ile 1452 ²⁹ tarihleri arasındaki zamana ait hiçbir

²⁵ Karş. E. JACOBS : *Byz Zeitschr.* XXX (1929), S. 288 ve burada not 1 de verilen zengin bibliyografya.

²⁶ Aynı eser, S. 200-201.

²⁷ Karş. R. SA (BBADINI) (1850-1934) *Ciriaco d'Ancona* başlıklı makalesi : *Enciclopedia Italiana* ve bu eserde verilmiş olan bibliyografya. Otto JAHN, *Aus der Alterthumswissenschaft (Bonn 1868)*, S. 355 vdd. da yazdığı *Cyriacus von Ancona und Albrecht Dürer* başlıklı okumağa değer makalesinde Ciriaco Anconitano'yu mükemmel surette değerlendirmektedir.

²⁸ Karş. hususiyle Francisc PALL *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi* Tesi di laurea sostenuta alla Facoltà di Lettere dell' Università di Cluj (Romania) : *Bulletin historique de l'Académie Roumaine*, XX (Bucarest 1937); ayrı olarak da Valenii-de-Munte 1937. Ciriaco de' Pizzicoll'i'nin her tarafta dağınık bir halde bulunan mektuplarını toplayıp bir arada basmak, âcil bir ilmi ihtiyaçtır.

²⁹ R. VALTURIO'nun Venedik'teki San Marco Kitaplığında (VIII-29) bulunan *De re militari* adlı yazma eserindeki Ciriaco Anconitano'nun Rob. Valturio'ya 24 Haziran tarihli mektubu (BANDINI. Catal., II, 374-6 ve Nuova raccolta d'opus., XXXVIII. 132-135 te basılmıştır), Aldo Fr. MASSENA tarafından *Rob. Valturio* (Pesaro 1927 - *Annuario dell' Istituto Tencino "R Valturio" di Rimini*, III-IV 1925-26 e 1926-27), S. 26 vd. mında ikna edici açıklamalarla 1449 tarihine götürülmektedir. Bu mektupta Ciriaco, Rimini'den Ravenna'ya geldiğini söylemekte, sonra Maf-

vesika mevcut değildir. O tarihlerde belki Sakız veya Foça'dan kal-karak Mağnisa'da bulunan Şehzade Mehmet'in yanına gittiğine dair bazı emareler mevcuttur. Onun, İstanbul önündeki ordugâ-hında Padişahın maiyeti arasında bulunduğu, zapt edilen İstanbul'a Fatih ile beraber girdiği ve 1454 yılında Fatih'in sarayında yaşadığı, Emil Jacobs³⁰ tarafından ikna edici bir şekilde bize bildirilmiştir. Ciriaco Pizzicollî'nin 1454 baharında İstanbul'da bulunduğu, Francesco Filelfo'nin³¹, Milano'dan Fatih Sultan Mehmet'e yaz-dığı 11 Mart 1454 tarihli bir mektubu ile sabit olmaktadır. Kaypak humanist Filelfo, bu mektubunda gurur ve karaktersizliğinde daima aynı kalarak, Padişahın kendi kaynanası Manfredina Chryso-lorina ile bunun iki kızını serbest bırakmasını rica etmektedir. Bu-nun için iktidarı içinde bulunan miktarda fidiye vermeğe hazırdır; Padişahın sekreteri, "grammateus Kyrizes", gereken izahatı verecek-tir. Daha Philipp-Anton Dehier³², bu *Kyrizes* isminde Ancona'lı *Kyriakos* adının gizlenmiş bulunduğu ihtimalini ortaya atmıştır. Ciriaco de, Pizzicollî'nin II. Sultan Mehmet'in sarayındaki ikame-tine dair bu tarihten sonraki zamanlara ait olmak üzere şimdiye kadar herhangi bir vesika bulunmuş değildir. Her halde o, belki Osmanlı hükümdarının istikbale dair plânlarından korkarak, yahut da hastalanarak memleketi olan İtalya'ya dönmüş olsa gerektir. Memleketinde ise bir yıl kadar bile yaşamayıp uzun seyahatlarının meyvalarından faydalanmak imkânını bulamadan hayata göz-lerini yummuştur.

feo Contarini'yi Ravenna'nın Venedikli *praetor*'u olarak zikretmektedir ki bundan mektubun yazılış tarihinin 1449 veya 1450 senesi olduğu çıkarılmaktadır; çünkü M. Contarini, 5. VII. 1449 dan 31. III. 1458 e kadar orada *podestà* ve *capitano* olarak bulunmuştur (Karş. S. BERNICOLI, *Governi di Ravenna e di Romagna della fine del sec. XII* Ravenna 1898, 50). Diğer taraftan Ciriaco, 1449 senesi Temmuz'unun ilk günlerinde Ferrara'da idi (karş. G. B. de ROSSI, *Inscript. christ. urbis Romae*, II, 1, S. 374); bu sebeple mektubun yazılış tarihini 1449 olarak tahmin etmek gerek-mektedir. Ciriaco Anconitano'nun 1449 senesinde nerede bulunduğu hakkında de-lillerin mevcut olmadığı kanaatında olan E. Jacobs, buna göre düzeltilmelidir.

³⁰ Karş. *Byz. Zeitschrift*, XXX (1929), S. 177 vdd.

³¹ Karş. Carlo de' ROSMINI, *Vita di Francesco Filelfo*, II (Milano 1808), S. 305 vd, ve E. JACOBS tarafından *Byz. Zeitschrift*, XXX (1929), S. 281, not 1 de sayılan baskıları.

³² *Monumenta Hung Historica*, XXI, 1 (Budapest 1872 sıralarında) S 707, not 10. Bu cilt hiç bir zaman piyasaya çıkmış değildir; karş. K. KRUMBACHER, *Geschichte der byz. Lit.* 2 (Münih 1897), S. 311 vd. *Berliner Titeldrucke*, sayı 58 (Ber-lin 1932, S. 3846 vdd. de tam muhteva verilmiştir.

Şimdi, bugüne kadar bilinen veya bilinmiyen İtalyanların, 1432 de doğmuş ³³ genç padişah II. Sultan Mehmet'e ne surette hizmet ettikleri sorusunu ortaya atacak olursak, Padişahın o tarihlerde edebiyata olan temayülü bize bu hususta kâfi derecede ip ucları vermektedir. Jacopo Languschi ³⁴ şöyle yazıyor: "*Diligemente se informa del sito de Italia, et de luogh, doue capi tano Anchise cum Enea et Anthenor; doue è la sede dil papa, del Imperator; quanti regni sono in Europa; la quale ha depenta cum il reami et prouincie. Ninna cosa cum maggior aplauso, et uoluptà, che el sito del mundo apprende in scientia di cose militar; arde de uoluntà de signorizar, cauto explorator de le cose. Cum tale, et cosi fatto homo habiamo a far nui, Christiani*"*. Genç Padişahın tarih ve coğrafyaya karşı gösterdiği teccüsün hangi istikamette olduğu hakkında güvencileceğimiz birtakım çağdaş şahitlerimiz vardır. Meselâ İstanbul'un alınmasına dair raporunda başkalarından öğrendiği malûmatı şişirip satan ve bilhassa Niccolo Sagundino'nun ³⁵ söylediklerini tekrarlayan Venedik'li Adam de Montaldo ³⁶, II. Sultan Mehmed'in devamlı olarak edebiyatla meşgul olduğunu, kendisine çok yakın tuttuğu bir Arap'tan başka biri Lâtince ve ötekisi Grekçeye hâkim bulunan iki tabip ile temasta bulunduğunu ve bu üç adamın yardımı ile eski

³³ Karş. Franz BABINGER, *Mehmed's II., des Eroberers, Geburtstag: Oriens II* (Leiden 1949). S. 1-5 - Buna göre II. Sultan Mehmet, dördüncü perhiz pazarında yâni 30 Mart 1432 de Edirne'de dünyaya gelmiştir. 3 Mayıs 1481 de Gebze yakınlarında Sultan Çayırında öldüğü zaman 49 yaşında bulunuyordu. Bugüne kadar bu hususta verilmiş olan bütün başka tarihler yanlışır ve çoğu Müslümanların ay yılına göre hesaplanmıştır.

³⁴ Karş. Zorzo DOLFIN'in *Cronaca*'sı, yayınlayan G. - M. THOMAS, S. 5 vd.

* İtalya'nın coğrafi mevkii; mahalleri; Aeneas'ın ve Anthenor'un Ankhises ile nereye vardıkları; Papanın ve İmparatorun hükümet merkezlerinin nerede oldukları; beylikleri ve eyaletleriyle ilgisi olan Avrupa kırallarının kaç tane olduğu; bütün bunlar hakkında dikkatle malûmat alıyor. Askerî bakımdan dünyanın vaziyeti kadar ilgi ve zevkle öğrendiği hiç bir şey yoktur. Durumu büyük bir dikkatle yoklayan bu adam hükmetmek arzusu ile yanup tutuşuyor. İşte biz Hristiyanlar, böyle bir adama çatmış bulunuyoruz.

³⁵ Karş. Niccolo Sagundino : IORGA, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV e siècle, III* (Paris 1902), S. 318.

³⁶ Karş. *Monumenta Hungariae Historica*, XXII a, (Budapest 1872), S. 37 vd. bilhassa S. 43.- Yeni basım C. Desimoni tarafından: *Atti della Società Ligure di Storia patria, X* (Genua 1874).

tarihi öğrenmeğe çalıştığını iddia etmektedir. Batıda ilk defa olarak bir Osmanlı tarihi yazmak denemesini yapan ve bunun için, birinci defası 1453 sonbaharında olmak üzere birçok defalar Türkiye'ye gönderilişi sayesinde kazandığı tecrübe ve bilgileri değerlendiren Negroponte (Ağriboz=Euboea adasının İtalyan'ca adıdır) li Niccolo Sagundino ³⁷ da, aynı şeyleri tekrarlamaktadır. Montaldo'nun bunları Sagundino'dan aldığı muhakkak gibidir. Verdiği başka bilgiler de hemen hemen kelimesi kelimesine, mâna bakımından ise tamamiyle, 1454 Ocak ayında Sagundino'nun Kırıl I. Alfons'a Napoli'de takdim ettiği zengin muhtevalı rapora, *informazione*'ye ³⁸ uymaktadır. Bunda deniliyor ki : O müşavirlerin delaletiyle Padişah İsparta, Atina, Roma, Kartaca ve diğer kırallarla hükümdarların yaptıkları işleri öğreniyor: "*Alexandrum Macedonem et Caium Cesarem precipue imitandos delegit, quorum res gestas in linguam suam traduci effecit; in quibus legendis vel audiendis mirum in modum delectatur. Emulatione enim gloriosa quadam illis se parem conatur ostendere, glorieque et laudis studio inflammari videtur atque ardere. Hinc regni aviti ac patrum, quamquam amplissimi, finibus non contentus, latius nomenque famamque propagare molitur et in christiana regna irripere, seseque in illa insinuare proterve induxit animum*" (**). Sagundino Napoli Kırılını işte böyle

³⁷ Ağriboz'lu Niccolo Sagundino hakkında hâlâ en iyi eser olarak bak Apostolo ZENO, *Dissertationi Vossiane, I* (Venedik 1753), S. 333 vdd. O, 1463 te Roma'da öldü, karş. F. M. RENAZZİ. *Storia dell' università degli studj di Roma, detta la Sapienza, I* (Roma 1803), S. 170; A. V. REUMONT, *Geschichte der Stadt Rom, III, 1* (Berlin 1870), S. 337; buna ilâve olarak *Theolog. Quartalschrift IIIIL* (Thübingen 1865), S. 204; aynı şekilde yine L. von PASTOR, *Geschichte der Paepste, II* 10-12 (Freiburg' 1928), S. 32. - N. SAGUNDINO'nun Osmanlı Tarihi *De rebus turcicis libri tres, partim a Sagundino.. descripti*, Joannes RAMUS'un *Elegiarum de rebus gestis archiducum Austriae libri duo etc.* (Lovanii 1553) adlı eserinde yer almaktadır. Niccolo Sagundino ile oğlu Alvisi Sagundino'nun hayat ve faaliyetleri hakkında birinci derecede Venedik Devlet Arşivi vesikalarına dayanarak yazdığım ve hemen hemen basılmağa hazır derecede tekâmül etmiş bir eserim, bütün vesika ve müsveddeleri ile birlikte 16. III. 1945 akşamı İngiliz'lerin Würzburg'u bombalamaları sırasında zayı' olmuştur.

³⁸ N. IORGA, II (1902), S. 316 vdd. de basılmıştır. Mevcutlardan faydalanılmak suretiyle meydana getirilmiş ilmî bir baskısı henüz yoktur.

** Bilhassa örnek almak üzere Makedonya'lı Büyük İskender ile Gaius Cesar'ı seçmiştir. Bunların yaptıklarını kendi diline tercüme ettirmiştir. Bunları okumaktan veya okutup dinlemekten son derece haz duyuyor. Bir çeşit şan ve şöhret yarışına girerek kendisini onlarla eşit göstermeğe çalışıyor, şan ve şöhret arzusu ile yarıp tutuşur görünüyor. Bu sebepten dolayı çok geniş olmasına rağmen dedesinin

ikaz etmektedir. Diğer taraftan Jacopo Tedaldi adında bir Floransa'lı 1453 te İstanbul'un müdafaasına iştirak etmiş ve "Türklerin eline esir düşmektense bizim elimize ve bizim merhametimize sığınmayı tercih ederek, *"potius in manibus et gratia nostra se ponere... quam capitare in manus Turcorum"* ³⁹ Venedik'e kaçmış, sonra yine İstanbul'a dönmüş ve 1465 de Floransa'lılar kolonisinde Padişahın itimat ettiği dört adamdan biri olmuştur. İşte bu Jacopo Tedaldi, yalnız Fransızcası bize intikal eden ⁴⁰ *"Sur la prise de Constantinople"* başlıklı raporunda Fatih Sultan Mehmet'i, şüphesiz yukarda adları geçen göz şahitlerinden tamamıyla müstakil olarak, şu şekilde tasvir etmektedir : *"plus cruel que Néron, se delectant à respandre sang humain, courageux et ardent de seigneurer et renverser tout le monde; voir plus qu' Alexandre, ne César, ne aultre vaillant qui ait esté allégué, qu'il a plus grande puissance et seigneurie que nul d'eulx n'avoit : et toujours faisoit lire leur histoire, demande où et comment est posé Venise, combien loing de terre ferme et comme on y peut entrer par mer et par terre. Et tant legier luy seroit faire ung grand pont durant de Margara à Venise : pour pouvoir passer ses gens d'armes. Pareillement demande de Rome, où elle est assise, et du Duc de Milan, et de ses vaillans, et d'autres choses que de guerre ne parle"* (***) . Başka iki göz şahidi ile birlikte ⁴¹ Avignon Kardinalı için hazırlanmış olup fetihten hemen sonra İstanbul ahvalini anlatan bu raporda

ve atalarının ülkesi ile tatmin edilmiş olmayarak adını ve şöhretini yaymağı ve Hıristiyan ülkelerine dalmayı tasarlamakta ve oralara sokulmayı kötü bir niyet olarak aklına koymuş bulunmaktadır.

³⁹ Karş. N. IORGA, *Notes et extraits*, III (Paris 1902), S. 288. Venedik Senatosu, 5.VII.1453 de Floransa'lı Jacopo TEDALDI'nın seyahatına karar vermiştir.

⁴⁰ Edm. MAETÈNE ve U. DURAND, *Thesaurum novus anecdotorum*, I (Paris 1717), S. 1819-1825; Ph.-A. DETHIER tarafından *Monumenta Hung. Hist.*, XXII a (1872 ye doğru), S. 889-913 de basılmıştır.—Yeni bir basımını da C. DESIMONI temin etmiştir : *Atti della Soc. ligure di storia patria*, X (Genua 1874).

*** "Neron'dan daha zalim, insan kanı dökmekten zevk duyan, cesur ve idare kabiliyeti yüksek ve dünyayı altüst etmek arzusunda; İskender'den, Sezar'dan, tarihe geçmiş daha bir çoğundan daha yiğit, onlardan hiçbirinin sahip olmadığı derecede kudretli ve asaletli : daima kendisine tarih okutur, Venedik'in nerede ve nasıl kurulduğunu, ne kadar uzak olduğunu, oraya denizden ve karadan nasıl gidileceğini sorardı. Askerlerini geçirmek için Magara'dan Venedik'e büyük bir köprü yaptırmanın kendisi için çok kolay olduğunu söylerdi. Aynı şekilde Roma'nın nerede olduğu, Milano dukası ile orduları hakkında da malûmat ister, sadece harpten bahsederdi,."

⁴¹ Francisco de Franc ve Jehan Blanchin.

Jacope Tedaldi, Fatih'in bir plânını ilk defa haber vermektedir. Muhakkak ki Padişahın bir İtalyan müşaviri vasıtasıyla ele geçirilen bu plân, bugünkü Marghera (Malghera) tahkimatından adaya uzatılacak bir köprü sayesinde Venedik şehrinin zaptı plânıdır. Şarkın zeki muharebe plâncısı, haklı olarak "Adriyatik Denizi'nin anahtarı" adı verilen Marghera tahkimatının ve Venedik'i karaya bağlayan bir lagon köprüsünün önemini derhal anlamıştır. II. Sultan Mehmet'in, birinci derecede, mertebelerine ulaşmak ve hattâ sonunda geçmek emelini güttüğü Büyük İskender ile Julius Caesar'ı kendisine örnek olarak aldığı kayd eden yalnız batı kaynakları değildir. Padişahın Grek soyundan meddahi Kritoboulos⁴², tapındığı Sultan Mehmet'in Büyük İskender, Pompeius, Caesar ve benzerleri gibi kırılları, imparator ve hükümdarları kendisine örnek olarak seçtiğini açıkça söylemektedir. Tek tarafı hüküm veren bu İmroz'lu hemşehrisinden çok daha keskin bir tenkitçi olan ve çok daha ihtiyatlı bir dil kullanan Gregorios Phrantzes⁴³ de aynı şekilde Büyük İskender'den, Augustus, Konstantin, ve Theodosius'dan, II. Sultan Mehmet'in en çok sevdiği kahramanlar olarak bahsetmektedir. Kritoboulos, Akhamenid'leri ve Pers kırıllarını Padişahın ataları olarak gösteriyorsa, bunda, zamanın zevklerine göre muhayyilelerini işleterek ilk Troia kiralı Teukros'u Türklerin, (*Teuceri*), atası olarak ileri süren İtalyan mürebbîlerin tesiri olsa gerektir. Fatih başta bu klasik simaların yaptıklarını tekrarlamak arzusunu besliyordu. Fakat çok geçmeden onların yaptıklarını, tasarladığı ve gerçekleştirebileceğini muhakkak saydığı plânlarının yanında küçük görmeğe başladı. Jacopo Languschi⁴⁴ şöyle diyor : "*Cesare et Han-*

⁴² Karş. C. MÜLLER baskısı : FGH., V (1870), S. 36.

⁴³ Karş. I. Bekker baskısı : *Bonner Korpus* (Bonn' 1838), S. 93.

⁴⁴ G. H. THOMAS tarafından yayınlanan Zorzo Dolfin'in *Cronaca*'sı, S. 6 J. Languschi'nin verdiği bu bilgilerle Sieur G. GUILLET'in *Histoire du Règne de Muhammet II.*, I (Paris 1861), S. 15 v.d. daki cümleler hemen hemen kelimesi kelimesine birbirine uymaktadır (Phrantzes, M. Barlezio, Johns. Thuroczy, J. Guspinian'a referans yapmak suretiyle : "*Sur tout, il se plaisoit aux endroits de l'Histoire d'Alexandre, qui parlent de sa fureur et de ses voluptés, parce qu'il y voyoit une peinture de son propre Génie. Souvent au milieu de ses Conquetes il se souvenoit de ce Macedonien, et disoit qu'il en renouveleroit les années triomphantes, ajoutant que comme il n'y avoit qu'un seul Dieu pour la conduite du Ciel, il ne desespéroit pas de voir quelque jour en sa personne un seul Monarque sur la terre : Ainsi, il ne se proposoit pas seulement de suivre Alexandre, mais de pousser ses progrès plus loin.*"

niballe, dice, che sono cittadini, Alexandro, fiol dil re de Macedonia, andò in Asia cum minor potentia. Hora dice esser mutato le staxon di tempi, si che, de oriente el passi in occidente, come gli occidentali in oriente sono andati, uno, dice, douer esser lo imperio del mundo, una fide, una monarchia. A far questa unita più degno loco è al mundo de Constantinopoli, cum questa città puol sottometer Christiani" (*) Eğer Ancona'lı mutebasbıs Othman Ferducci ⁴⁵ sözü geçen yerde : "*Quanto sit autem et is Caesar et Alexander et Cyrus scriptorum nobilitatus praestantia, haec non est vulgaris conjectura, quod eorum fama jam pridem esset extincta, sublatis codicibus latinis atque graecis, quorum beneficio sunt nunquam interituri*" (**) diyorsa, bununla, kendi inancı olmasa bile, methettiği Sultanın düşüncelerine tamamiyle uygun düşen bir kanaati ifade etmektedir.

Sözünü ettiğimiz kaynaklar, İtalyan müşavirlerinin II. Sultan Mehmet üzerindeki tesirlerini açıkça ve hiçbir şüpheye mahal kalmıyacak şekilde meydana koymaktadır. Padişah, taklit etmek üzere kendisine örnek seçtiği İlkçağ şahsiyetleri hakkındaki bilgileri ancak bu İtalyan müşavirleri vasıtasıyla elde edebilirdi. Çünkü, Büyük İskender bir tarafa bırakılırsa, bu şahsiyetlerden hiçbiri İslâm edebiyatına ⁴⁶ girmiş değildir. Şüphesiz Büyük İskender, "Zulkarneyn" (iki boynuzlu), şarklılarca sadece dünya fatihi ve şehirlere kurucusu olarak değil, aynı zamanda dünyanın sonuna kadar varmış olan kahraman olarak da tanınmaktadır. Fakat Büyük İskender'i harekete geçiren, bunca işler görmeğe sevk eden âmil, memleketler feth etmek ihtirası değil, içinde yanıp tutuşan öğrenmek iştiağıdır. Bu sebeptendir ki ona, ne tarafa gitse hakimler

* Makedonya Kırılının oğlu İskender daha az bir kuvvetle Asya'ya gitti. Şimdi, diyor, zaman değişmiştir. Tıpkı (vaktiyle) batılıların doğuya gitmiş oldukları gibi, kendisi şarktan garba gidebilirmiş. Bütün dünyanın tâbi olacağı kuvvet, iman ve idare bir tek olmalı imiş. Bu birliği meydana getirmeğe dünyada en lâyık yer İstanbul'dur. Çünkü bu şehir Hıristiyanları râm edebilir.

⁴⁵ Karş. G. FAVRE, S. 186. Bundan başka yine Ph-A. DETHIER tarafından temin edilen "*Amyris*" baskısı : Monumenta Hungariae Historica XXII á (1872 sıralarında), S. 275.

** Bu Caesar'ın, İskender'in ve Kiro's'un büyük yazarlar sayesinde ne kadar çok şöret kazandıkları değersiz bir sanıdan ibaret değildir; çünkü Lâtin ve Yunan yazmaları meçhul kaldığı müddetçe onların da şöretleri sönüp gitmiştir. Halbuki bu kitaplar sayesinde bunlar, hiçbir zaman ölmeyeceklerdir.

⁴⁶ Karş. Fr. (v.) SPIEGEL, *Die Alexandersagen bei den Orientalen* (Leipzig 1851). Aynı zamanda yine Th. SEIF : *Festschrift der National-bibliothek* (Viyana 1926), S. 766 vdd.

refakat etmektedirler; hususiyle tabiatın harikaları ve muammaları onun tecessüsünü uyandırmaktadır. İskender efsanesini ilk defa olarak Pers şiirine sokan şair Firdevsi olmuştur. Sonra şair Nizami de aynı konuyu işlemiştir. Bu konu, doğu Türkçesine ve Osmanlıcaya Farsçadan geçmiştir. Edirne'de Emir Süleyman'ın sarayında yaşayıp 1413 de vefat eden Ahmedî'nin *İskendernâmesi*, bütün doğu ülkelerini kökünden sarsan İskender'in büyük işlerini batı Türkçesiyle tavsir etmek için girilen ilk edebî teşebbüs olmuştur. II. Sultan Mehmet'in bu eseri tanıdığına şüphe edilemez. Fakat daha büyük bir emniyetle anlaşılıyor ki o, İskender'in kahramanlıklarını tasvir eden klasik eserleri de tanıyordu. Zira, bize intikal eden kaynakların en iyisi olan Flavius Arrianus'un İskender seferlerine dair eserinin XV. asra ait bir yazma nushası, Fatih'in İstanbul Sarayındaki kitapları arasında yer almaktadır. II. Sultan Mehmet'e ait oldukları kesin surette bilinen Grekçe ve Lâtince yazmalarda muhtemel olarak Padişahın İtalyan hocaları tarafından düşülmüş olan kenar-notları ve bazı ilâveler üzerinde incelemeler yapmak, özel bir ilmî araştırmanın konusunu teşkil eder. Bu meyanda Ad. Deissmann⁴⁹ tarafından verilen yazma kitaplar listesini kullanmakta çok ihtiyatlı davranmak icab eder. Çünkü bu liste, Emil Jacobs'un⁵⁰ da işaret etmiş bulunduğu gibi, Fatih Kitaplığından elde kalan eserlerin sayısını çok aşmaktadır. Bu yazmalar arasında Grekçe kitaplar büyük bir çoğunluk teşkil eder. Lâtinceler ise, meselâ Seneca⁵¹ bir Ptolemaeus tercümesi⁵², hiç olmazsa bugüne kadar, ancak münferit olarak bulunabilen eserlerden ibarettir. Gerçi Fatih'in bilhassa ilgilendiği klâsik eserleri Türkçeye çevirttiği hakkında bir-

⁴⁷) Karş. Th. NÖLDEKE, *Beiträge zur Geschichte des Alexanderromans*: Denkschriften der Kais. Akad. Der Wiss., philos.-hist. Kl., XXXVIII (Wien, 1890) ve S. FRAENKEL : *ZDMG*, VL (1891), S. 324 vdd.

⁴⁸) Karş. Leonardo BRUNI ARETINO, *Humanistisch-philos. Schriften*, yayınlayan ve açıklamalar yapan Hans BARON (Leipzig-Berlin 1928), S. 122 vd., 167. Buna ilâve olarak F. ARRIAN, *Alexanders des Grossen Siegeszug nach Asien*, eingeleit. und neu übertragen (mukaddime yazan ve yeniden tercüm eden) W. CAPELLİ (1950) - İstanbul Sarayındaki Arrianos yazması hakkında bak : Ad. DEISSMANN, S. 68 ve yine orada verilen bibliyografya.

⁴⁹) *Forschungen und Funde im Sarai* (Berlin 1933) adlı eserinde.

⁵⁰) Karş. *Festschrift für Georg Leyh* (Leipzig 1937), S. 20, not 2.

⁵¹) Karş. Ad. DEISSMANN, S. 79.

⁵²) Aynı eser, S. 80 vdd.

birini te'yid eden kayıtlara rastlanmaktadır. Meselâ bu husus, Polybius'un eserinin ilk kitaplarını işleyen Arezzo'lu Leonardo Bruni⁵³ nin *Commentaria de bello punico* adlı eseri için sarahatla iddia edilmiştir. Fakat şimdiye kadar bu tercümelerden hiçbirini bulmak mümkün olmamıştır. Polybius'un eserinin tamamını Sarayda bulmak için yapılan bütün aramalar hiçbir netice vermemiştir. Bunun ancak beş kitabı Sarayda tesbit edilebilmiştir. Livius'un ise herhangi bir izine rastlamak mümkün olmamıştır. Eskiden A. D. Mordtmann⁵⁴, bu iki klâsik yazarın adlarının telâffuzundaki benzerlikten dolayı bir yanılma vukubulduğunu tahmin etmiştir. II. Sultan Mehmet ile İtalyan öğretmenleri arasındaki konuşmaların ne şekilde cereyan ettiği hakkında takribî de olsa bir fikir elde etmek güçtür. Gerçi batı kaynaklarında ve Grek kaynaklarında hemen hemen ittifakla Padişahın üç, hattâ beş dilde meramını ifade etmeğe muktedir olduğu kayd edilmekte, bu meyanda Türkçeden başka Grekçe ve "İslavca" (herhalde Sırpça) sayılmaktadır. Jacopo Languschi⁵⁵ "*Usa tre lingue : turcho, greco et schiavo*" -*** demektedir. G. Phrantzes⁵⁶ ise beş dil, yani üç İslâm dili ile *Lâtince ve Grekçeyi* saymaktadır. Bazan da Padişâhın "*Khalde*" dilini bildiği kayd edilmektedir. Bundan sadece *Ibranice* anlaşılmalıdır⁵⁷. Ancak bütün bu kayıtlar ihtiyatla alınmalıdır. Fatih'in Türkçe, Arapça ve Farsça anladığına şüphe edilemez. Kaldı ki o, bizzat Farsça bir şiir mecmuası⁵⁸ bırakmıştır. Fakat batı dillerindeki bilgisi hakkında bir şey söyleyebilmek mümkün değildir. Eğer, tahmin edildiği gibi, annesi Sırp veya Rum soyundan idiyse, bu dillere âşına oluşu

⁵³ Emil JACOBS, *Festschrift für Georg Leyh* (Leipzig 1937), S. 25 deki yazısı.

⁵⁴ A. D. MORDTMANN, Topkapı Sarayı kitaplığında bir Livius yazması bulunduğuna dair efsanenin, Türkçe'de "*bu Livius tarihi*" sözlerinin "*Polivius*" tâbiri ile karıştırılmasından meydana geldiğini zannetmişti ki böyle bir izah doğru olamaz.

⁵⁵ Zorzi DOLFIN, *Cronaca*, yayınlayan G. M. THOMAS, S. 6.

*** Üç dil kullanır : Türkçe, Yunanca, İslavca.

⁵⁶ Karş. G. PHRANTZES, yayınlayan I. BEKKER (Bonn 1838), S. 93.

⁵⁷ Karş. Jos. v. HAMMER, *Geschichte des Osm. Reiches*, 115 (Pest 1828), S. 72 ve 550 (B. Dei!).

⁵⁸ Karş. II. Sultan Mehmet'in Divanı; ilk defa olarak Upsala yazmasına göre yayınlayan G. JACOB (Berlin 1904). Bu basım, Kemal Edip Ünsel'in yayınladığı Fatih'in Şiirleri'nden (Ankara 1946) sonra artık eskimiştir. —A. NAVARIAN, *Les Sultans Poètes* (Paris 1936)'in hiçbir ilmî değeri yoktur.

öyle hayret edilecek bir şey olmaz. Fakat gariptir ki hiçbir kaynakta Padişahın İtalyanca bildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Bir müddet için Padişahın Kitaplığında çalışmış olmakla beraber umumiyetle ihtiyat kaydı ile kabul edilmesi lâzımgelen Ph. - A. - Dethier⁵⁹ yalnız, Padişahın İtalyanca da anladığını kenar bir yerde kayd etmektedir. Ona göre talebesine öğretmek için Ciriaco Anconitano'nun bizzat anadilinde kaleme aldığı yazılar bunun bir delilidir. Halbuki aynı yazıları görmüş olan bilginlerin çoğu, bu metinlerin *Katalonca* yani *İspanyolca* olduğunu sanmışlardır. Yazmalarla uğraşan kimselerin *İtalyanca* ile *İspanyolca* metinleri birbirinden ayıramamaları, bu kayıtların asla itimada şayan olmadığını göstermektedir. Kaldı ki Saray Kitaplığında şimdiye kadar Ciriaco'ya ait hiçbir yazma meydana çıkmamıştır. Yazmaların eskiden Fatih'in hazinelerine aidiyeti dikkat ve ihtiyatla gözönünde tutulacak olursa muhtevalarına göre birtakım kitap gurupları ortaya çıkar: *Tarih, coğrafya, harp sanatı* ve çoğu *İncil tercüme*lerinden ibaret olan *din kitapları* bu Kitaplığı teşkil etmektedir ve İslâmî eserler bir tarafa bırakılacak olursa, sahibinin ve bunlardan faydalananın temayül ve ilgilerini kolaylıkla bize göstermektedir. Bu yazmaları "dünyada yeni bir devir açan ve doğu ile batı arasındaki kapuda durarak doğu ve batı kültürünü nefsinde toplamak isteyen dünyevî bir insanın metrukâtı" ve âdetta onun bir tasviri (Ad. Deissmann) olarak saymak için⁶⁰ çok geniş bir muhayyileye sahip olmak lâzımdır.

Ad. Deissmann'ın, biraz evvel verdiğimiz sözlerinden anlaşılacağı vech üzere, mest olmuş bir hâlde yaptığı gibi Sultan Meh-

⁵⁹ Fatih Sultan Mehmet'in 1449 da Bursa'da vefat eden ve orada defn edilen annesinin ırk ve menşei hakkında güvenilir kaynaklar elimizde yoktur. Yalnız kesin olan bir şey varsa, bu kadının Türk soyundan olmadığıdır. —II. Sultan Mehmet'in annesi hakkında elde edilmesi mümkün olan bütün kayıtlar, benim bugüne kadar yayınlanmamış olan bir yazımda, *Festschrift für Paul Diehls* (Münich)'e girecek olan "*Die Herkunft der Mutter Mehmed's II., des Eroberers*" başlıklı makalemde toplanmış bulunmaktadır.

⁶⁰ Kerpen (Rheinland)'lı Philipp-Anton DETHIER (1803-1881), İstanbul'daki Avusturya okulunun direktörü ve bir aralık Padişahın kitaplık memuru idi. Bu zat, çok taraflı bir otodidakt idi.

⁶¹ Karş. Ad. DEISSMANN, *Forschungen und Funde im Sarai* (1933), S. 24. Büyük Ahd-ı Cedid uzmanının bu yazısı sonderece tumturaklı bir üslupla yazılmış olduğundan okunması âdetta bir azap teşkil etmektedir.

met'i batı kültürü ile yoğrulmuş bir Renaissance hükümdarı olarak görmek, Fatih'in mizacını ve siyasi emellerini inkâr etmek demek olur. İtalyan hocaları, klâsik dünyadan parlak örnekler göstermek suretiyle, Osmanlı Padişahında şöhret ihtirasının -ki bu ihtiras klâsik İlkçağ milletlerinin tarihinde belki de en asil ve en derin aksiyon âmilini teşkil etmiştir⁶²- uyanmasına yardım etmişlerdir. Fakat, yakından bakılacak olursa II. Sultan Mehmet'de, meselâ Petrarca'nın mezardan uyandırıp harekete getirici bir zemberek olarak modern dünyaya getirdiği çeşitten bir şöhret ihtirası, hiçbir suretle bahis konusu olamaz. Osmanlı Padişahını ilgilendiren mesele, Büyük İskender veya Serhas veya Caesar gibi simaları, dünyayı yerinden oynatan büyük başarılarına ne gibi vasıta ve yolların ulaştırdığı meselesi idi. Bütün gayesi, İtalyan hocalarının delaletiyle batı memleketleri hakkında mümkün olduğu kadar doğru bilgi edinmek, garplıların harp sanatının⁶³ ne dereceye kadar işe yaradığını denemek ve her şeyden evvel siyasi amaçları uğrundaki mücadeleleri, karşılıklı kinlerinin derinliği hakkında mümkün olduğu kadar esaslı bilgi elde etmekten ibarettir. Eğer onun benimsediği bir düstur var idiyse "*divide et impera*" düsturudur ki bu, belki de haksız olarak, çağdaş Fransız hükümdarı XI. Louis'ye mal edilmiştir. Fakat bu söz, muhakkak ki o zamanın telâkkilerine uygundu. Nitekim sonradan Niccoló Machiavelli, "*Il Principe*" adlı eserinde bu düsturu bir hükümdarın portresini çizmek için kullanmıştır. Machiavelli'ye göre hükümdar, siyasi parçalanışı kuvvetle, *virtù* ile, bertaraf ederse, her türlü zulüm ve sadakatsızlık göstermek hakkına maliktir. Machiavelli'nin bir hükümdardan istediği bu şartların II. Sultan Mehmet gibi iktidar ve kudret sahibi bir hükümdarda ne derecede mevcut bulunduğunu, onun şüphesiz yazılması gereken tarihinin her sahifesi bize öğretecektir.

İstanbul fatihinin batıyı tehdid eden bir tehlike teşkil ettiği hakkında İtalyan ve Grek şahitlerinin verdikleri malûmat fazla cid-

⁶² Karş. G. VOIGT, Die Wiederbelebung des clas. Altertums, I⁸ (Bln. 1893), S. 123.

⁶³ Karş. Franz BABİNGER, *Eine italienische Balkankarte aus dem besitze Mehmeds II.* (1452 sıraları), 7 Nisan 1951 tarihinde Palermo'da yapılan VIII. milletlerarası Bizantinistler Kongresinde yapılmış bir tebliğ. İngilizce olarak *An Unknown Ital an Map of the Balkan Peninsula, presumably owned by Mehmed II. the Conqueror (1452-53, : Imago Mundi VIII (Stockholm 1951).*

diye alınmayabilir; bunda menfaat ve rekabetin belli başlı âmillerden olduğu kabul edilebilir. Bununla beraber şu cihet muhaktır ki Padişahın harp plânları, eğer daha önce değilse Bizans'ın düşmesinden sonra mutlaka, batı memleketlerine yöneltilmiş bulunuyordu ve İtalya'ya, daha sonra belki de Almanya'ya boyun eğdirmeğe kadar ileri gidiyordu. Niccolo Sagundino ⁶⁴ bize Padişahın bu niyetleri hakkında önemli ve şimdiye kadar fazla dikkatı çekmemiş bir haber vermektedir : “*Innixus vaticiniis et predictionibus quibusdam, per que sibi regnum Italiae ac urbis romane expugnatione promittunt ac sibi concedi celitus Constantinopoli sedem; hanc vero Romam esse, non Constantinopolim videri equum valdeque congruere, quasi filiam vi ceperit, hanc etiam matrem capere posse*” (*). II. Sultan Mehmet'in kâhinleri hoş tuttuğu ve kehanetlere, zamanın bâtil itikatlarına her zaman uymayan bir ehemmiyet verdiği hakkında birçok deliller vardır. Fakat burada şüphesiz “bir Türk padişahının gelip kâfir ülkelerini alacağı, *Kızıl-elma*'yı feth edip elinde tutacağı yolundaki eski bir kehanete ⁶⁶ telmih olunmaktadır. Gerçi Osmanlı bilginleri “*Kızıl-elma*” ⁶⁷ tâbirinden hangi şehrin anlaşılması lâzım geldiği üzerinde hiçbir zaman uyuşmuş değillerdir. Fakat II. Sultan Mehmet zamanında bu tâbirden genel olarak Roma şehrinin kasd edildiğine, Niccolo Sagundino tarafından söylenen bu sözlerin de şimdiye kadar bu hususta ele geçen belgelerin en eskisi kabul olunabileceğine artık inanmak caiz olur.

II. Sultan Mehmet'in Apeninler Yarımadasını feth etmek plânları, anlaşılması kolay sebepler yüzünden, İtalyanlar için asla gizli

⁶⁴ Karş. N. IORGA, *Notes et extraits*, III (Paris 1902), S. 319.

* Kendisine İtalya Kırallığını, Roma şehrinin zaftını ve İstanbul'u Tanrı tarafından tâyin olunan devlet merkezi olarak vaad eden bazı kehanetlere dayanıyor. Bu hükümet merkezi de İstanbul değil, Roma imiş ve kızını zorla aldıktan sonra annesini (Roma'yı) de alabilmesi gayet tabii imiş.

⁶⁵ II. Sultan Mehmet batıl itikatlara kuvvetle inanır ve harplerinden önce müneccimlere baktırır. Bak F. BABİNGER: *Oriens*, II (Leiden 1949), S. 5, not 2.

⁶⁶ Karş. W. HEFFENING, *Die türkischen Transkriptionstexte des Bartholomaeus Georgievits aus den Jahren 1544-1548 = Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, XXVII, 2 (Leipzig 1942), S. 12 vdd, 33 vdd.

⁶⁷ Kızıl-Elma hakkında bak : F. BABİNGER, : *Der Islam*, XII (Berlin 1921), S. 109-111; aynı zamanda W. HEFFENING tarafından aynı yazıda verilen bibliyografya. Bunlara ilâve edilmesi lâzım gelen bir yazı : Ett. ROSSI, *La legenda turco-bizantina del Pomo Rosso* : Studi bizantini e neoellenici, V (Roma 1937), S. 542-553.

kalmış değildir. Fakat hepsini aynı derecede tehdit eden bu tehlike karşısında birleşecekleri yerde, İtalyan şehirleri ve devletleri birbirleriyle boğuşmakta ve yalnız “*Gran Turco*” (Büyük Türk=Padişah)’nın dostluğunu kendilerine sağlamak teşebbüsü ile yetinmiyerek komşularını mahv etmek üzere Türk ordularını İtalyan topraklarına çekmeğe çalışmaktadırlar. Haklı olarak Jakob Burckhardt⁶⁸ “*Kultur der Renaissance in Italien*” (İtalya’da Renaissance Kültürü) adlı eserinde şöyle diyor : Türkler karşısında duyulan dehşet ve gerçek tehlike ne kadar büyük olursa olsun, hâtırı sayılabilecek derecede itibar sahibi İtalyan hükümetlerinden hemen hiçbiri yoktur ki diğer İtalyan devletleri aleyhine II. Sultan Mehmet ve ardaları ile anlaşmamış olsun”. Burckhardt devamla : “Böyle bir ihanetin gerçekten vaki’ olmadığı yerde de biri diğerine böyle bir şey isnad ediyordu” diyor. Hans Pfeffermann’ın “*Die Zusammenarbeit der Renaissancepapste mit den Türken* (Renaissance papalarının Türklerle işbirliği, Winterthur 1946)⁶⁹ adlı eserinde bu konu ile ilgili olarak ileri sürdüğü muahezeler bana her türlü esastan mahrum görünmektedir. II. Sultan Mehmet’in zamanı gözönünde tutulacak olursa bu devirde hüküm süren en değerli iki papa, yani V. Nicolaus ile II. Pius, yine Burckhardt’in işaret ettiği gibi⁷⁰, Türk tehlikesinin kendilerinde yarattığı derin endişe ve kaygu içinde ölmüşlerdir. Hattâ II. Pius, doğrudan doğruya kendisinin başına geçmek istediği bir *haçlı seferinin* hazırlıkları arasında dünyaya gözlerini kapamıştır. Belli bazı bölgelerde halkın Osmanlılar eline geçmekten artık olağan üstü bir dehşet duymadıkları, bunu başlarındaki hükümetlerin baskılarına karşı sadece bir tehdit olarak kullanmış olsalar dahi, tarih bakımından kolaylıkla isbat edilebilir bir keyfiyettir. “*De calamitate temporum*” (Zamanın felâketi hakkında) adlı eserinin ikinci kitabında Battista Mantovano⁷¹, Adriyatik Denizi kıyılarında oturan ahalinin çoğunun Osmanlılar eline geçmeği mukadder saymakta olduğunu ve hattâ Ancona’nın buna istekli bulun-

⁶⁸ Karş. J. BURCKHARDT, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, yayınlayan Werner KAEGI,: Jacob Burckhardt-Gesamtausgabe, V (Berlin-Leipzig 1930), S. 68.

⁶⁹ Burada yazar, Papaların Türklerle daimî bir ittifak halinde bulduklarını ileri sürmektedir.

⁷⁰ Karş., aynı eser, S. 69.

⁷¹ Karş. J. BURCKHARDT, adı geçen eser, S. 69, not 17.

duğunu açıkça ifade etmektedir. Bir Osmanlı akınına karşı gösterilen bu hayret edilecek derecedeki kayıtsızlık, daha sonraları XVI. asırda da zihinleri şaşırtmaktadır. Bir Ravenna murahhasının ⁷² Kardinal rütbeli bir Papa elçisini, Türkler Ragusa'ya geldikleri zaman hemşehrilerinin Türklere teslim olacakları şeklindeki tehdidi, bu hususu isbat eder görünmektedir. Daha XIX. asırda Jules Michelet'nin ortaya attığı, İtalya'da Türklerin garphlaştıkları fikri ise akademik bir hüküm olarak kabul edilebilir mahiyette görünmemektedir.

II. Sultan Mehmet'in İtalyan hükümdar ve devletleri ile ayrı ayrı münasebetleri üzerinde bugüne kadar yazılmış bir eser mevcut değildir. Bu münasebetler sonderece karışıktır ve ancak, bazı yerlerde münferit parçalar halinde bulunması mümkün olan XV. asra ait gizli vesikalardan aydınlatılması kabil olabilir. Osmanlı savaş kuvvetlerinin 1480 tarihinde Otranto'ya çıkarılmaları acaba Lorenzo il Magnifico'nun teşviki ile mi, yoksa Venedik hükümetinin teşviki ile mi vukubulmuştur meselesi, Moritz Brosch ⁷³ tarafından incelenmiştir. Bu etüdünde müellif, vesikalara dayanarak ikna edici bir surette bu askerî hareketin Venedik teşviki ile yapılmış olmasının çok muhtemel bulunduğu sonucuna varmıştır. Fakat Floransa hükümdarı üzerinden böyle de bir şüpheyi tamamiyle kaldıracak derecede kuvvetli deliller vermiş değildir. Bu mesele hakkında birkaç noktaya işaret etmek gerekiyor.

Fatih Sultan Mehmet hayatta iken Osmanlı Padişahının teveccühünü kazanmak yolunda başlıca iki rakib, Venedik ile Floransa idiler. Napoli ile Milano, hemen hemen hiç bir zaman sahneye çıkmamışlardır. O sıralarda doğu ticareti sönmekte olan Genova, gerçi başta Fatih'in teveccühüne nail olmuş, fakat sonradan devamlı olarak gazabına uğramıştı ve bu hal, Kırım'da Kefe'nin ⁷⁴ ellerin-

⁷² Aynı eser, S.69, Tommaso GAR, *Relazioni degli ambasciatori veneti alla corte di Roma*, I,55 (= Eug. ALBÈRI, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, II. Serie, 1. cilt. Floransa 1826)'ya göre.

⁷³ Karş. Mor. BROSCHE, *Julius II.* (Gotha 1878), S. 17-20. Karş. artık esaslı bir etüt olarak: Ernesto PONTIERI, *Per la storia del regno di Ferrante I d'Aragona, re di Napoli* (Napoli 1947- *Collana Storica*, I), S. 232 vdd.: *Utime nebbie*, zengin bibliyografya ile birlikte.

⁷⁴ Bunun hakkında karş. Mrian MALOWİST, *Kaffa-kolonia genuenska na Krymie i problem wschodni w latach 1453-1475* (Varşova 1947) Fransızca özeti ile birlikte S. I-XXXII, kitabın sonunda.

den alınması ile Türklerle iyi geçinmek için besledikleri son ümitleri de kayboluncaya kadar devam etmiştir. İtalya'nın küçük devletlerinden meselâ Rimini ile Ancona gibi bazıları, padişahın dostluğunu ve mülâyim muamelesini sağlamağa gayret etmişlerdir; fakat hiçbir zaman bu suretle varmak istedikleri siyasi amaçlarına ulaşmamışlardır. Bu çeşit gayretlerde saray şairlerinin, bilgin veya ressamların hizmet görmek zorunda kalmaları, Cinquecento sanat ve ilimlerini araştıranları lüzumundan fazla meşgul etmiştir. Fakat muhakkak ki İtalyan humanistlerinin veya sanatkârlarının daima geçici mahiyette olan bu ziyaretlerin hepsini vesikalarla tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Pera'da yaşayan veya Batı-Anadolu sahillerinde yerleşmiş olup II. Sultan Mehmet ile iş hususunda şahsen münasebette bulunan İtalyanların iltimas veya tavsiyeleri, hemen her defasında bu humanist veya sanatkârların gelmeleri için vesile teşkil etmiş olabilir.

Venedik'in II. Sultan Mehmet ile gerek siyasi ve gerekse şahıslara inhisar eder mahiyetteki münasebetleri, anlaşıldığına göre Padişahın ilk on yıllık devrini aşmamaktadır. Ancak Fatih'in son iki senesi içinde, 16 yıl süren bir harp bittikten sonra, bu münasebetler tekrar canlanmıştır. Babîali ile Venedik hükümeti arasında harp hali mevcut olduğu müddetçe her türlü temas imkânı ortadan kalkmış bulunmaktadır. Temaslar yerine gizli birtakım bağların tesis edildiği, birtakım tertiplerin yapıldığı görülmektedir⁷⁵. Bunlara kısmen Ragusa ve kısmen de Fatih'in üvey annesi olup II. Sultan Murad'ın, Yunanistan'daki Seres'in 26 kilometre güney - doğusunda Jezevo (Eziova)'da inziva hayatı süren dul zevcesi Carica Mara⁷⁶ vasıta olmaktadır. Hususiyle II. Sultan Mehmet'in canına kıymak için tertiplenen suikastlar görülmektedir. Chartreuse Manas-

⁷⁵ Bu mesele hakkında birinci derecede karşı. Vlad. LAMANSKY, *Secrets d'État de Venise* (St.- Petersburg 1884); burada II. Sultan Mehmet'e yapılan suikastlar S. 818 ve 819 de kısaca ve fakat eksik olarak verilmektedir. Bundan başka karşı. Arm. BASCHET, *les Archives de Venise. Histoire de la chancellerie secrète* (Paris 1870), yine ve bilhassa R. FULİN, *Errori vecchi e documenti nuovi* (Venedik 1882= *Atti del R. Istituto Veneto di Storia Patria, V. Seri, 3. cilt*).

⁷⁶ Carico ve yine amirissa Mara hakkında karşı. Const. JIREČEK, *Geschichte der Serben*, II. cilt, 1. kısım (Gotha 1918), S. 245 vd. Yine F. BABİNGER, *Ein Brief Mehmed's II. für das Kloster Hagia Sophia in Saloniki, Eigentum der Sultanin Mara* (1459); *Byz. Zeitschrift*, XXXIV. cilt (Münih 1951=Dölger Festschrift), S. 11-20 de gösterilen bibliyografya.

tır rahibinden Padişahın şahsi doktoru veya Arnavut berberine varıncaya kadar birtakım cüretli kimseler bu suikastları kuvveden fiile çıkarmağa hazır olduklarını bildirmişlerdir. Burada bir İtalyan, gayet esrarengiz bir rol oynamaktadır. Padişahın şahsi tabibi olan Gaeta'lı *maestro* Jacopo adındaki bu adam ⁷⁷, otuz yıl müddetle II. Sultan Mehmet'in itimadını kazanmış, Padişah tarafından önemli memurluklara getirilmiş ve en sonunda Yakup Paşa olarak ömrünü tamamlamıştır. Bu Yahudi doktorun Padişah tarafından olduğu kadar, Venedik tarafından da siyasi görevlerde nasıl kullanıldığını, Fatih'i öldürmek için San Marco devletinin onu nasıl kazanmağa çalıştığını, Jacopo'nun bilhassa Türkler tarafından kendisine gösterilen düşmanlıklara karşı koymağa nasıl muvaffak olduğunu, bütün bunları başka bir yerde anlatacağız ve burada ancak bazı noktalara işaret etmekle yetineceğiz. Şüphesiz maharetli bir doktor, belki de daha mahir bir diplomat ve insan sarrafı olan *maestro* Jacopo, padişahın huyuna uymasını bilen ve hiçbir zaman gözden düşmemenin sırrını bulmağa muvaffak olan yegâne İtalyandır. Bu, doğu memleketlerinde saray hizmeti tarihinde belki de münferit bir halidir. *Maestro* Jacopo'nun İtalyan öğretmen ve müşavirlerin seçilmesinde tesirli bir rol oynadığı kuvvetle tahmin olunabilir. Padişahı sık sık rahatsız eden ağrıları dindirmek için tertipler ve ilâçlar çıkarmak amacı ile Ragusa ve Venedik'ten tıp kitapları getirten o idi. Venedik docu Cristoforo Moro ile kendisi arasında imzalanan ve II. Sultan Mehmet'in katlini istihdaf eden sözleşmeyi ⁷⁸ tatbik sahasına koymaktan onu vazgeçiren âmilin ne olduğu maalesef bilinmemektedir ve bu meselenin aydınlatılması artık hemen hemen imkânsız gibi görünmektedir.

Floransa hükümetinin veya münferit Floransa'lı şahısların İstanbul sarayında oynadıkları roller hakkında, Venedik'in Fatih üzerindeki tesirlerine nazaran çok daha fazla bilgimiz vardır. Benedetto Dei 'nin ⁷⁹ *Cronaca fiorentina*'sında aynen şöyle denilmek-

⁷⁷ Bu mesele hakkında karşı. F. BABINGER, *Ja'qub-Pascha, ein Leibarzt Mehmed's II. - Leben und Schicksale des Maestro Jacopo aus Gaeta. : Rivista degli Studi Orientali*, XXVI. cilt (Roma 1951), S. 87-113.

⁷⁸ Karş. Aynı eser, S. 100 vd.

⁷⁹ Orijinal nüsha Floransa'da Archivio di Stato Cod. 119. Özeti : Maria PISANI, *Un avventuriero del Quattrocento. La vita e le opere di Benedetto Dei* (Genova, Napoli-Floransa 1923), S. 47 vdd. Türk analları (annali) 1453-1479 : Cod. 119, Bll.

tedir. “*Fiorenza dall’anno 1460 all’ anno 1472 a sempre tenuto e tiene pratiche e intelligenze col Gran Turco e con Maomet pasciá... e sempre son fiorentini con loro in campo e al fine non si spende l’anno cinquemila ducati*” (**). Benedetto Dei, Medici’lerin ve Floransa hükümetinin tüccar maskesi altına sokulmuş bir ajanıdır. Meselâ “*tritamente e con assai tempo.... quanto hanno d’entrata e in che modo si possono offendere e per qual mezzo e per qual via benché siano paesi lontani e strani del Mezzodi... e calidissimi*”⁸⁰ (***) aradığını ifşa etmekle kendisine verilen esas görevi hiç de gizlememektedir. Aynı Benedetto Dei’dir ki Floransa hükümetinin müşahidi olarak 1463 tarihinde, Floransalılara ait bir ticarethanede değil, fakat bilâkis Venedikli büyük bir şap tüccarı olan Gerolamo Michiel’in yanında hazinedar veya vekilharç sıfatıyla çalışmak suretiyle çetin vazifesine başlamak üzere doğuya hareket etmiştir. Herhalde o, sonderece riyakâr ve rolcu bir adam olsa gerektir. Çünkü Venedik’e ve Venedik’in doğu siyasetine karşı bu kurnaz Floransalı kadar derinden kin besleyen pek az kimse mevcut olmuştur. Büyük bir ustalıkla Padişahın itimadını kazanmağa ve mahremiyetine girmeğe muvaffak olmuş, Venedikli rakipleri II. Sultan Mehmet nezdinde kötöleyerek elinden geldiği kadar zarara uğratmıştır. Benedetto Dei’nin yazılarında verdiği bilgilerin bir kısmını onun gururuna ve övünme huyuna saymak herhalde yerinde bir hareket olur. Gerçekten de bunları, hususiyle bugüne kadar ilmî bir yayını ve izahı yapılmayan kroniği ’ni⁸¹ — bu kronik 1453-1479 yılları arasında Türkiye’de kendisi tarafından görülen veya öğrenilen olayları içine almaktadır— değerlendirmek, çok kere cüretkârane bir teşebbüs halini alır. Bununla beraber onun bir defa savur-

73-88; Floransa, Biblioteca Nazionale, cod. Magliab. II,I, 394, saec. XVI ya göre baskısı (karş. G. MAZZATINI, *Inventari dei mss. delle biblioteche d’Italia*, VIII Forli 1908, S. 109 : Gianfrancesco PIGNINI, *Della Decima e di varie altre gravezze Imposte dal Comune di Firenze... II*, (Lissabon-Lucca 1765), S. 235 vdd., karş. S. 42.

** 1460 yılından 1472 yılına kadar Floransa, Padişah ile, Mehmet Paşa ile.. ve bunların karargâhında bulunan Floransa’lılarla daima münasebette bulunmuş ve bulunmaktadır ve bütün bu işler için sarf edilen para, yılda 500 Dukayı bile bulmuyor.

⁸⁰ Karş. M. PISANI, S. 17.

*** İnceden inceye ve uzun uzadiye gelirlerinin ne kadar olduğunu ve Güneyin uzak, garip.... ve çok sıcak memleketler olmasına rağmen nasıl ve hangi vasıtalarla ve hangi yoldan vurulabileceklerini araştırdığını ifşa etmekle....

⁸¹ Karş. S. 151, not 2.

duğu tehdidi daha ciddî olarak kabul etmek gerekmektedir. Kendisi tarafından Lorenzo il Magnifico'ya yazılan mektuplardan bazılarını Venediklilerin yakalayıp hükümete gönderdiklerini İstanbul'dan memleketine dönerken yolda öğrenmişti. Lorenzo dei Medici'ye şöyle yazıyordu: “*Se il fatto è vero tornero da Ottoman Ugli, (Osman oğlu = II. Mehmet) per far vendetta*”⁸² (*). Hakikaten Venedik Cumhuriyeti, bu tehlikeli muarızın hareketlerini durumun müsaadesi nisbetinde kontrol etmekte ve Floransa ile muhaberesini ele geçirmekte tamamiyle haklı idi. Çünkü Benedetto Dei, yurtseverlik duygularını ve İtalya'ya bağlılığını gizlememiş olmasına rağmen, Padişah nezdinde gerçekten yüksek bir itibara sahip bulunuyordu. İstanbul'a ilk gelişinden hemen sonra Saraya çağrılmış ve burada II. Sultan Mehmet ile kendisi arasında bir konuşma cereyan etmiştir⁸³ ki bunu kısmen ve hemen kelimesi kelimesine vermektedir. Bu konuşmada Padişah, derhal İtalya'daki durum, hususiyile İtalyan saraylarındaki ahval hakkında bilgi edinmek istemiş, Benedetto Dei de şöyle cevap vermişti: İtalya'da dört devletin (*Potenza*) elinde, yani Milano dukasında, Napoli Kırallı Ferdinand'da, Venedik'te ve Floransa'da “*denari e forza e armi*” (para ve kuvvet ve silâh) mevcuttur. 16 serbest hükümet ile silâh ve kuvvetli şahsiyetler bakımından zengin iki şehir, Bologna ve Perugia, vardır. O, yani Padişah, bugünkü İtalyanları eski çağlar İtalyanları ile mukayese etmekten sakınmalıdır. II. Sultan Mehmet verdiği cevapta: “*Fio-rentino mio, io ho inteso tutto quanto tu hai detto.... e lo credo benissimo..., ma io ti rispondo e dico che i gran fasti ch'ella ha già fatto per lo passato tempo, ella non potria piu fare al presente, perchè a quei tempi ch'ella fe'maraviglia, ne fu cagione la potenza dei Romani, ch' erano lor soli signori d'Italia... e oggi voi siete venti Signorie e Potenze in essa, e siete mal d'accordo l'un con l'altro e nemici cordialissimi... e son molte cose le quali mi stanno tutte per giovare al mio pensiero fatto: e vedendomi io e giovane e ricco e benigna fortuna favorevole, intendo di gran lunga passare e Cesare e Alessandro e Serse*” (**)⁸⁴ demiş ve Benedetto Dei'ye arkasını çevirerek tahtuna “*padiglione*”

⁸² Kaş. M. PISANI, S. 18. X) Eğer olay doğru ise intikam için Osman oğlu'na gideceğim.

⁸³ Karş. M. PISANI, S. 13 v.d.

* Eğer olay doğru ise intikam için Osman oğlu'na gideceğim.

** Ey benim Floransalım, senin her dediğini anladım... ve tamamiyle inanıyorum, amma sana cevaben diyorum ki geçmiş zamanda elde ettiğiniz o büyük başarıları şimdi artık yapamazsınız; çünkü o zaman hayranlık uyandırdığınıza sebep,

doğru ilerlemişti. Fakat Floransa'lı, hiç değilse kendisi böyle iddia ediyor, Padişahın söyledikleri karşısında sinmemişti. Kesilmiş olan sözü tekrar alarak İtalyanın muazzam deniz kuvvetini tasvir etti ve dedi ki : "...ogni volta tu vorai passare a far guerra in Italia, vedrai muovere contro di te tutti i cristiani... e se non si non mossi pei veneziani è stato cagione che le quattro Potenze d'Italia sono nemici di detta Nazione e vorrebongli ve dere spacciati. Ma venendo tu in Italia si muoverebbero contre di te, e credi a Benedetto Dei" ⁸⁴ (***)).

Daha Benedetto Dei İstanbul'a gelmeden, buradaki Floransa'lı tüccarlar II. Sultan Mehmet nezdinde özel bir yer kazanmış bulunuyorlardı. 1461 de Ragusa'lılar, Venedik hükümeti tarafından doğudaki Venedik ticarethanelerine yollanan mektupları ⁸⁵ ele geçirmişler ve bu mektupları, tâ Almanya ortalarına kadar casuslarını yaymış ve her tarafta ücretli beşinci kol adamları bulunduran Osmanlı padişahına vermişlerdi. II. Sultan Mehmet hemen Floransa konsolosu Mainaldo Ubaldini'yi yanına çağırdı ve mahrem olarak meseleyi anlattı. Bunun üzerine Osmanlı ülkeleri içinde bu-

İtalya'nın yegâne efendileri olan Romalıların kudreti idi... halbuki bugün siz yirmi hükümet halindesiniz ve birbirinizle anlaşamıyorsunuz, birbirinizin can düşmanısınız..... Benim niyetlerime hizmet edecek birçok şeyler de biliyorum : Ve kendimi genç, zengin, talihi yaver görerek hem Caesar'ı hem İskender'i, hem Serhas'ı çok geride bırakmak emelindeyim.

⁸⁴ Karş. M. PISANI, S. 14.

⁸⁵ Sen ne zaman harp etmek üzere İtalya'ya geçmek istersen, bütün Hıristiyanları karşısında bulacaksın... Venedik'lileri korumak için kıvılcıdamadılarsa buna sebep, İtalya'nın dört devletinin Venedik'lilere düşman olmaları ve bunları yok edilmiş görmek istemeleridir. Amma sen İtalya'ya gelirken hepsi sana karşı harekete geçeceklerdir. Benedetto Dei'ye inan!

⁸⁵ II. Sultan Mehmet'in casus şebekesi üzerinde şimdiye kadar maalesef hiç bir araştırma yapılmış değildir. Padişahın her tarafta, hususiyile İtalya ve Almanya'da para ile elde ettiği casuslar bulundurduğu meydana çıkmıştır. Bu mesele hakkında karşı. F. BABINGER : *Rivista degli Studi Orientali*, XXVI (Roma 1951), S. 101, A. 1. — 1478 sıralarında Bavyera'da dolaşan Türk casusları hakkında bak : N. IORGA, *Notes et extraits*, V (Bükreş 1915), S. 25 vd. daki vuzuhlu rapor. Buraporda memleket içinde dolaşan, sık sık Wasserburg'a gelen, küçük bir at üstünde gezen, gri bir palto giymiş olan ve kendisini saralı imiş gibi gösteren bir casus tasvir edilmektedir. O, Aschau yakınlarında Sachrang'da görülmüştü. Münih'li "Schwarz Hans" adında ve tamamiyle siyah elbise taşıyan bir ikincisi de inceden inceye tasvir olunmakta, bundan ve daha başkalarından sakınılması ikazında bulunmaktadır. Yangın çıkarmak ve zarar vermek için yüzlerce gönderilmiştir. Padişahın bu casus teşkilâtının izlerine 1470 yıllarında her yerde rastlanmaktadır.

lunan Venedik ticarethaneleri, tabii Floransalı müteşebbislerin lehine olmak üzere, Padişahın gazebine uğradı. Venedik tüccarları Fatih'in emri ile soyuldular, zencire vuruldular, evlerinden kovuldular ve yerlerine Floransa'lılar yerleştirildiler. "E li Fiorentini sofirano nel bossolo". Böylece Floransalılar, Venedikli rakiplerini alt etmişlerdi. Padişah nezdinde Floransalıların itibarı seneden seneye arttı. Venediklilerin Şarkta mühim ticaret faaliyetleri vardı. Venedik tüccarları, birinci derecede, zengin kazançlı şap ticaretine ⁸⁶ hâkim idiler; ithalât gümrüklerinden faydalanırlardı; sabun ticaretini ellerinde tutarlardı; bakır tekeline ve Osmanlı ülkeleri içinde bulunan darphanelere sahip bulunuyorlardı —"*l'appalto della zeccha e della moneta in tutti i luoghi della Signoria del Gran Turco*"— ⁸⁷. Şark ticaretinde bu kadar kuvvetli mevkileri olan Venediklilere karşı bir rekabet ve ekonomi mücadelesi açmak, elbette zengin kazançlar vaadeden bir hareket olurdu. Hele şimdi Padişahın günden güne artan teveccühü, bu yolda başarı ümitlerini büsbütün arttırıyordu. Floransa'lı Benedetto Dei de raporunda "*E tutti stavano col bulletino*" diye muzafferâne bir eda kullanıyordu ⁸⁸.

Ertesi yıl, 1462 de Gattilusi ⁸⁹ Midilli'den kovuldukları zaman II. Sultan Mehmet, dost ve gözdeleleri, *amici e benevolenti*, olarak Pera'daki Floransa kolonisini sevinç ateşleri yakmağa davet etti. Hattâ o vakitler Haliçe demirlemiş bulunan üç Floransa gemisi de bu şenliklere iştirak etmek zorunda kalmıştı. Sadrâzam Mahmut Paşa'nın mensupları ve maiyeti (*bastonieri*), bu elverişli fırsattan faydalanarak Floransa kolonisi hesabına yeni elbiseler yaptırmış, bol bol yeyip içmişlerdi. Benedetto Dei müşahedelerini "*Laonde i Gienovesi e i Vinitiani, li quali erano in Pera e per la Romania, n'ebbono scoppio e chrepore, visto che el Turcho portava tanto amore e tanta benevolenza et tanto credite alla Nazione Fiorentina*" (***) diye ifade etmektedir ⁹⁰.

⁸⁶ Karş. bu mesele hakkında W. HEYD, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*. II (1885), S. 318.

⁸⁷ Karş. G. - F. PAGNINI, *Della Decima vs.*, II (1765), S. 254 vd.

⁸⁸ Karş. Aynı eser, S. 255.

⁸⁹ Karş. Wm. MILLER, *Essays on the Latin Orient* (Rambridge 1921), S. 313 vdd.

** Bu sebepten dolayı Pera'da ve Rumeli'de (Romania) bulunan Cenovalılar ve Venedik'liler, padişahın Floransa'lılara duyduğu bu kadar büyük teveccühü ve bu kadar büyük itimadı görenek....

⁹⁰ Karş. G. F. PAGNINI, aynı eser, S. 256.

1463 tarihinde Hıristiyanlığın Adriyatik kıyıları ilerisinde hemen hemen son kalesi demek olan Bosna ⁹¹ Osmanlıların eline geçti. Bosna'nın düşmesi evvel emirde Venedik'in ve Dalmaçya'daki topraklarının, fakat netice itibariyle Floransa'nın da güvenliğini tehdit ediyordu. Bu zaferi üzerine II. Sultan Mehmet, Floransa konsolosu K. Ubaldini ile Pera'daki tüccar hemşehrilerini zafer şenliklerine iştirak etmeğe, sokakları ve evlerini halı, *arazzi*', goblen ve ipekli kumaşlarla süslemeğe teşvik etti ⁹². Hattâ onlara haber göndererek bir eğlence gezintisi, *taferugli*, yani *teferruc*, yapmak üzere aralarında görünmek istediğini bildirdi. Floransa'lılar bu emirlere itaat ettiler. Kiliseleri kıymetli kumaş ve perdelerle donatıldı, bir evden ötekine fırlatılan raketler ve meşaleler yakıldı. Bir *Quattrocento* ressamına veya şairine tam ilham verecek bir *danza macabra*, ölümler dansı! Fatih şahsen, zengin Carlo Martelli'nin ve genç Caoponi'nin (bu, kısa bir zaman sonra, yani 1469'da Pera'daki birçok Floransa'lılarla birlikte vebadan ölen Caoponi'dir) evine giderek onlarla birlikte yemek yedi. Benedetto Dei'nin bu makberî olayları zaman bakımından yanlış tesbit etmiş olması doğrusu şaşılacak bir şeydir. Kaldı ki o, şahsen Bosna seferine Padişahla birlikte gitmiş, Jajce önünde bulunmuş ve kendi ifadesine göre, Padişahın son Bosna kiralını bizzat kendi eliyle, "*amazo con sue mani*", ⁹³ öldürdüğünü gözleriyle görmüştü. Floransa'lıların sık sık Padişahın ordusu ile beraber seferlere gittiklerini yine aynı müelliften öğreniyoruz. Fakat daha başka İtalyanlar da Fatih'e seferlerinde refakat ederlerdi. Meselâ Niccolo Sagundino, Trabzon seferinde padişahın yanında bulunduğunu ve Komnen'lerin sukutunu — 15 Ağustos 1461 — gözleriyle gördüğünü açıktan açığa ⁹⁴ yazmaktadır. Milano dukası

⁹¹ Bu mesele hakkında bak : Wm. MILLER, aynı eser, S. 490. Son Bosna kiralı Stjepan Tomašević'in akıbeti hakkındaki kayıtlar birbirini hiç tutmamaktadır. Bu mesele hakkında bak Ciro TRUHELKA, *Die Königsburg Jajce* (Sarajevo 1904), S. 8 vdd.

⁹² Karş. G. - F. PAGNINI, II, S. 258.

⁹³ Karş. M. PISANI, S. 94, *Cronaca*, Bl. 53 v. ya göre; bundan başka C. JIRE-GEK, II, 1, S. 227.

⁹⁴ Karş. G. BERCHET, S. 100 : *Il turco.. andó in persona e prese Trebisonda, nel cui esercito fu Nicoló Sagundino segretario della Signoria nostra* (M. SANUDO'nun *Cronaca*'sından : Venedik'te Archivio Cicogna'da, Zorzi di Fiandra tarafından "notatione" olarak).

Francesco Sfortza'nın maharetli temsilcisi Gherardo da Colle ⁹⁵, 19 Ekim 1465 de efendisine şöyle bildiriyor : “*Quindi adesso dichono pubblicamente, che esso Turcho ha savio consiglio e che li alcuni Taliani con luy Fiorentini, Zenoesi e Ragusei, che li dano questi consiglij*” (***) . Şüphesiz ki bununla Venedik'in *savi del consiglio* (danışma kurulu üyeleri) suna telmih olunmakta ve sadece gelişi güzel iftiracıların değil, fakat padişahın mühim müşavirlerinin bahis konusu olduğu ümidi ifade edilmektedir.

O vakitler Venedik, çoktanberi Babıâli ile harp halinde bulunuyordu. 9 Aralık 1463 te Venedik hükümeti, Papa ve Burgundia ile karşılıklı yardım ve ancak müşterek barış şartlarını ihtiva eden bir antlaşma ⁹⁶ imzaladıktan sonra, ezici bir çoğunlukla Türklere karşı bir Haçlı Seferi açılmasına karar vermişti. Fakat antlaşmada kayd olunan üç yıl yetmemiş, harp tam 16 sene sürerek bütün yükü sırf Venedik'in üzerine binmişti. Papa II. Pius'un gençlik coşkuluğu ile kaleme alınmış “haçlı seferi fermanı” ⁹⁷ ve vaad olunan gayet zengin ruhanî tevcihler, Hıristiyanları Türklere karşı harekete getirmek için hemen hemen tesirsiz kalmıştı. Ne Milano ve ne de Napoli devletleri, II. Sultan Mehmet ile silâhlı bir mücadele macerasına atılmağa razı oluyorlardı. Yalnız, arka arkaya çeşitli efendilere hizmet etmesi dolayısıyla haklı olarak sadakatsızlık ve güvenilmezlik lekesini üzerinde taşıyan cüretkâr Sigismondo Pandolfo Malatesta, Venedik'e para ile hizmetini arz etti. Aziz Marko'nun şehrinde, aynı Malatesta'nın, şimdi karşısında doğuşacağını ileri sürdüğü aynı Sultan Fatih ile, iki yıl önce ihanetkârane münasebetlere girişmiş olduğu ve Osmanlı hükümdarını Rimini'de bir çıkarma yapıp kendisiyle işbirliği yapmak ⁹⁸ üzere İtalya'ya çağırılmış bulunduğu sanki

⁹⁵ Karş. Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458-1490 Magyar történelmi emlékek, IV. kısım, 1. cilt (Budapest 1875), S. 36. Biraz daha evvel Gaeta'lı *maestro* Jacopo zikredilir.

*** Şimdi de açıkça diyorlar ki padişahın aklı başındadır. Ona bu tetkikleri yapanlar, yanında bulunan bazı Floransa'lı, Cenova'lı ve Ragusa'lı İtalyanlardır.

⁹⁶ Karş. L. v. PASTOR, II, 255 vdd.

⁹⁷ Karş. aynı eser, II, S. 257. Bu ferman çok geçmeden Mainz'de Fust ve Schöffer tarafından basılmıştır. Aynı eser, II, S. 258, not 1.

⁹⁸ Karş. E. J. JACOBS'ın verdiği bibliyografya : *Festschrift für Georg Leyh* (Leipzig 1937), S. 22. Şu önemli etüt, E. JACOBS'ın gözünden kaçmıştır : *Una ignota opera di Matteo de' Pasti e la sua missione in Turchia: Ariminum*, I (Rimini 1928), S. 106-188. Karş. aynı zamanda J. BURCKHARDT, S. 68 deki referanslar.

unutulmuş gibiydi. O zaman bu müthiş haber tıpkı bir yangın gibi bütün İtalya'ya yayılmış, hattâ bazı yerlerde Malatesta'nın aslında olduğundan fazla değerlendirilen askerlik sanatını ve aynı zamanda memleketini Padişahın emrine âmade kıldığı söylentileri bile ortaya çıkmıştı. Onun mürâi gözdesi ve saray bilgini Roberto Valturino'nun⁹⁹ ve ressam Matteo de' Pasti'nin burada oynadıkları rolden ileride bahsedilecektir. Floransa Türklere karşı bir harbe girişmeğe aleyhtar olduğunu hiç de gizlemedi. Milano elçisi 11 Haziran 1463 de Floransa'dan şöyle yazıyor : "Türklerin Bosna'yı almaları burada bir felâket olarak görülmektedir; fakat bu işte Venedik'in zarar görmesi ve uğraşmak zorunda kalması dolayısıyla bu olay bir felâket olarak sayılmamaktadır"¹⁰⁰. Venedik'e karşı beslenen kin ve nefret, Arno şehrinde (Floransa'da) o kadar derinlere kök salmıştı ki Haziran 1464 te Yunanistan harp sahnesinden gelen Venedik için kötü haberler sevinçle karşılanıyordu.

Hiçbir tarafta kesin sonuçlu ve harbi kısaltacak mahiyette bir hareket yapılmaksızın muhasamat uzadıkça II. Sultan Mehmet'in hiddet ve istihkarı daha da artıyordu; "*pieno di sdegno e pieno di furia*"¹⁰¹ diye Venedik'e karşı ateş püskürüyordu.

Padişah, Pera'daki dostları ile Floransa kolonisindeki bankacı ve tüccarlarla daima istişare ediyordu. Birinci derecede Benedetto Dei'nin bu işte parmağı vardı¹⁰². 1460 Mayıs'ında Sakız'da bulunduğu sırada Venedik hükümetinin şarktaki Venedikli tüccarlara hitaben yazılmış bir tâminini ele geçirmeğe ve bunu Floransa konsolosu Mainardo Ubaldini'ye göndermeğe muvaffak olmuştu. Konsolos dakika geçirmeden bu yazıyı Padişaha verdi. Sultan Mehmet bundan dehşetli öfkeleni. Gerçekten tâminin sonunda deniliyordu ki Venedik Hükümeti, daha Kasım ayı bitmeden, Ayasofya'da ruhanîlerine âyin yaptıracaktır. Şimdi, Benedetto Dei¹⁰³ yaptığı işin neticesi hakkında bizzat ne diyor dinleyelim : Sultan Mehmet mektubu okuttu ve izah ettirdi; sonra Floransa'lı büyük tüccarların

⁹⁹ Onun hakkında bak: A. F. MASSÈRA, Rob. Valturio "*omnium scientiarum doctor et monarcha*" (Pesaro 1927=*Annuario del R. Istituto Tecnico "R. Valturio" di Rimini*, III-IV), 15.

¹⁰⁰ Karş. L.v. Pastor, II, S. 265 ve bibliyografya.

¹⁰¹ Karş. G.-F. PAGNINI *Della Decima etc.*, II, S. 260 vd.

¹⁰² Karş. Maria PISANI, S. 15 vd.

¹⁰³ Aynı eser, S. 15.

en itibarlılardan dördünü, Konsolos Mainardo Ubaldin'yi, yukarda adı geçen Jacopo Tedaldi'yi, bir mülteci ve aynı zamanda Lorenzo de' Medici'nin muarızı olup üstelik birkaç yıl önce (1463 tarihlerinde) II. Sultan Mehmet'e Leonardo Bruni'nin Pön Harbi Tarihinin şerhini hediye etmiş bulunan Niccolo Ardinghelli'yi, bir de zengin bankacı Carlo Martelli'yi yanına çağırdı. Müşavereden sonra Venedik'in muhtemel bir hücumuna karşı, menşe' itibariyle Yunanlı bir esir olan Memlûk Sultanı Seyfuddin Hoşkadem'in yardımının sağlanmasına ve ona özel bir elçi gönderilerek müşterek dâva için kazanılmasına karar verildi. Padişah bu özel elçilik görevi için kimi seçti dersiniz ? Benedetto Dei'yi! Fakat Benedetto Dei, Mısır'da gördüğü işler hakkında hiçbir şey söylememektedir. Bu hal ise onun Mısır'da kayda değer bir başarı sağlayabildiğini şüpheye düşürmektedir. Her ne olursa olsun, Pera'daki Venedik kolonisinin çarpıldığı ceza tüyler ürpertici derecede şiddetli olmuştur. Bu Venediklilerin cezalandırılması için bahane bulmakta güçlük çekilmemiştir. II. Sultan Mehmet, şap ticareti resmi olarak Bartolomeo Zorzi ile Giorlamo Michiel'in kendisine sözde borçlu buldukları 95000 altun Dukayı istedi. Bu tüccarların ikisi de, Pisa'lı Agostino de' Colti ile Floransa'lı Benedetto Dei'nin imzaları ile bu parayı vermeği teahhüt edinmişlerdi ¹⁰⁵. İşte bu, Benedetto DEI'nin memleketine dönmeden evvel menfur Venedikli'lere vurduğu son darbe olmuştur.

Padişah, Venedik'li düşmanları ile mücadele etmek üzere bu devlete komşu olan memleketlere, Arnavutluğ'a, hattâ Friaul ve bizzat Treviso bölgelerine asker göndermeğe karar verdi ¹⁰⁶. Nihayet Yedikule'de mahpus bulunan Venedikli ileri gelenlerden 15 şahsı, Trabzon ve Midilli hükümdarları ile birlikte öldürmek emrini verdi. Bunların vücutlarını hapisane kulelerinden sokağa attırdı ve naaşlarının oradan uzaklaştırılmasını veya bunlara el dokundurulmasını yasak etti. Böylece leşleri, köpekler, kargalar ve vahşi hayvanlar tarafından parçalanıp yendikten sonra da, uzun müddet sokakta kaldı. Benedetto Dei'nin te'min ettiğine göre bütün bunlar,

¹⁰⁴ Karş. E. JACOBS : *Festschrift für Georg Leyh (Leipzig 1937)*, S. 25 vd.

¹⁰⁵ Karş. M. PISANI, S. 16.

¹⁰⁶ Karş. G. F. PAGNINI *Della Decima* etc. II(1765), S. 260 vd.

¹⁰⁷ Karş. Aynı eser, S. 261.

Venedik hükümetinin gönderdiği sözü geçen ta'mimin öcü olarak ve Padişahın Floransalılara beslediği sevginin hâtırı için "*e anchora per amore che suoi amici Fiorentini soffirano nel bessolo*" yapılmıştır. Marino Sanudo, anal'inde ¹⁰⁸ şu cümleleri yazmakla hemşehrilerinin ruh haletini tesbit etmektedir : "*I Fiorentini e i Genovesi sono quelli che disturbano la pace, e in Constantinopoli sono ritenuti i nostri mercatanti veneziani popolari Domenico Beglia e Antonio Trivisano, i quali stanno in casa del consolo de' Fiorentini, come ritenuti a requisizione del Signore*" (**).

Böylece Venedik, tam 16 yıl müddetle Babıâli ile yakın temaslardan menedilmiştir. Anlaşıldığına göre Padişahın hizmetinde bulunan veya itimadını kazanmış olan tek bir Venedikli de yoktur. Şüphesizki Vicenza'lı Gian-Maria Angiello (¹⁰⁹) bir istisna teşkil etmektedir. 1470 tarihinde Ağriboz'un alınması sırasında Türklerin eline düşen bu adam, II. Sultan Mehmet'in ölümünden iki yıl sonrasına kadar padişahın sarayında hizmet görmüştür. Üç yıl boyunca şehzade Mustafa'nın musahipliğini yaptıktan sonra bizzat II. Sultan Mehmet'in yakın çevresi içine alınmıştır. Henüz tamamı basılmayan ve bilhassa şerh ve izah edilmeğe muhtaç bulunan eseri o tarihlerde Osmanlı ahvalini tasvir etmekte, birinci derecede Padişahın şahsiyeti ve iç âlemi hakkında mükemmel bir fikir vermektedir. Bu eser, Fatih'in son on yıllık hükümdarlık zamanında vukubulan olaylara ve devletin durumuna dair en önemli ve en etraflı batı kaynağını teşkil etmektedir.

Gian-Maria Angiello, 1490 tarihlerine doğru yine de bir hristiyan olarak memleketine dönmüş ve burada Collegio dei Notai'nin başkanı olarak 1525 yılına kadar hayatta kalmıştır ¹¹⁰. Fakat II. Sultan Mehmet zamanında talihin Türkiye'ye attığı hem-

¹⁰⁸ Karş. Mar. SANUDO, *Vite de'duchi di Venezia* : MURATORI, XXII (Milano 1733), S. 1183.

** Barışı bozan Floransa'lılar ve Cenova'lılardır. Bizim Venedik'li tüccar hemşehrilerimiz Domenico Beglia ile Antonio Trivisano İstanbul'da alikonmuşlardır. Bunlar padişahın isteği üzerine Floransa konsolosunun evinde alikonmaktadırlar.

¹⁰⁹ Onun hakkında karşı. JEAN REINHARD, *Essai sur J. - M. Angiello*. (Angers 1913) ve yine aynı yazar : *Édition de J. M. Angiello. I : Ses manuscrits inédits* (Besancon 1913) ve *Nicc. di LENNA, Ricerche intorno allo storico G. Maria Angiello (degli Anzolelli), patrizio Vicentino, 1451-1525, : Archivio Veneto-Tridentino, V (Venedig 1924)*; Ayrıbasım 56 sayfa.

¹¹⁰ Karş. N. DI LENNA, S. 39 ayrıbasım.

şehripleri arasında dinlerini İslâmlıkla değişen ve kısmen yüksek devlet makamlarına yükselen kimseler de az değildir. Bu gibiler hakkında burada daha fazla bilgi vermek mümkün değildir. Çünkü her şeyden evvel, şimdiye kadar İtalyan mühtedileri hakkında isimlerinden başka hiçbir şey bilinmemektedir. Gerçi İtalyan Haçlılarına karşı Anadolu'nun güney kıyılarında Sikini (Sechino) kalesinin (1473) azimli müdafii ¹¹¹ olarak Sicilya'lı Mustafa adında bir mühtedinin adı geçmektedir. Bundan başka yine çocuk yaşta Türklerin eline düşen, yetiştirilen ve nihayet 1480 tarihlerine doğru Mora valisinin tercümanı ve *protojeros* olarak hizmet gören bir İtalyan'dan ¹¹² bahsedilmektedir. Fakat bu gibi münferit ve müphem kayıtlar, Padişahın hizmetinde bulunan İtalyan mühtedilerinin genel sayısını tesbit etmeğe kâfi gelmemektedir. Bununla beraber, karanlıklara bürünmüş olan mühtediler arasında İskender Paşa'nın ¹¹³ parlak şahsiyeti göze çarpmaktadır. Gian-Maria Angioiello onun hakkında şöyle anlatmaktadır : Babası Genova'lı, Rum soyundan olan annesi Trabzon'lu idi; kardeşlerinden biri iyi bir Hi-

¹¹¹ Karş. N. IORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II (1909), S. 283, Dresden Kroniğine göre, F. 33, Bl. 141.

¹¹² Karş. N. SATHAS, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen-âge*, VI (Paris 1885), S. 126; yine N. IORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II (Gotha 1909), S. 203 vd. — II. Sultan Mehmet'in sarayında aşağı hizmetlerde hristiyanlar da kullanılırlardı ve bunların din değiştirmeleri mecburi değildi. Böylece Lerici'li bir adam (Lerici, Spezia yakınlarındadır) *hostiarius* (kapucu) olarak uzun zaman Fatih'in sarayında hizmet görmüştür; karş. F. BABINGER : *Rivista degli Studi Orientali*, XXVI (Roma 1951), S. 104, not 1.

¹¹³ İskender Paşa hakkında karş. Ciro TRUHELKA, *Turksko-slovenski spomenici Dubrovačke Archive* (Sarayevu 1911=*Glansik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIII), S. 202 vd., S. 205, 206 vdd. Burada o, İskender Paşa Mihailoviç, yani Mihail'in oğlu olarak gösterilmektedir; bunun hangi hakka dayanılarak yapıldığı belli değildir. — Karş. Donado DA LEZZE (=G. -M. ANGIOIELLO !) *Historia turchesca* (1300-1514, yayınlayan I. URSU (Bükreş 1910), S. 97 : *Schiaderbegh, il padre del quale era Genovese et la madre Greca nata in Trabisonda, haveva un fratello mercante, ch'habitava in Pera, vestiva all' italiana, et era buon Cristiano, Schiaderbegh gli marito una figliuola in un mercante genovese, et gli diede gran dote. Questo Bassa di commissione del gran Turco corse in Friuli et ruppe la gente di san Marco a Lozonz (=all' Isonzo) ilah... tercümesi : Babası bir Cenova'lı, annesi Trabzon'lu bir Rum olan İskender Bey'in Pera'da oturan ve İtalyan usulü giyinen mutekit bir hristiyan kardeşi vardı. İskender Bey onu Cenova'lı bir tüccarın kızı ile evlendirmişti. Bu Paşa, Padişahın emri ile Friuli'yi dolaştı ve San Marco (Venedik) askerlerini Izonzo nehri yakınlarında kırdı.*

ristiyan ve tüccar olarak Pera'da yaşar ve İtalyan tarzında, *all' italiana*, giyinirdi; Müslüman kardeşi tarafından Genova'lı bir tüccarın kızı ile evlendirilmişti; bu kardeşinin yaptığı çehiz çok zengin ve tantanalı olmuştu. Bu İskender bey, sonradan Paşa, Padişahın en yakın adamlarından biri idi. Üç defa Bosna sancakbeyi olmuş ve 1506-07 de dünyaya gözlerini kapamıştır. İki oğlundan biri olan Hurrem Paşa, Karaman ve Kayseri valiliklerine kadar yükselmiş, ikinci oğlu Mustafa Paşa ise I. Sultan Selim'in bir kızı ile evlenmiş ve yüksek devlet memurluklarında bulunmuştur. Torunu Osman Şah Bey ¹¹⁴ -ki Mustafa Paşa'nın oğludur- iki defa Bosna sancakbeyliğine atanmış ve Yunanistan'da aynı makamları işgal etmiştir. En sonra 1567-68 tarihinde Trikkala'da çok zengin bir insan olarak ölmüş ve aynı yerde gömülmüştür. Bu şehirde "Osmanlıların Michelangelo'suna", yani mimar Sinan'a ¹¹⁵ kendisi için büyük bir cami ile bir türbe inşa ettirmiştir. Bu Genova'nının daha sonraki torunları hakkında şimdiye kadar herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Anlaşıldığına göre bunlar Yunanistan'da toprak sahipleri olarak sönük bir hayat sürmüşler ve unutulmuşlardır.

Hemşehrisi Roberto Valturio'ya yazdığı 1461 tarihli bir mektuptan İstanbul'da bulunduğu anlaşılan Cesena'lı humanist Angelo Vadio ¹¹⁶ bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı İmparatorluğunda önemli bir şahsiyet sayılabilecek herhangi bir İtalyan bilginini kesin olarak tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Münih'te bulunan bir yazma eserde ¹¹⁷ "*familiaris regis Turcorum, Ytalus, christia-*

¹¹⁴ Osman Şah Bey hakkında karşı. F. BABINGER, *Moschee und Grabmal des Osman-Schah zu Trikkala. Ein Werk des Baumeisters Sinan: Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας, Αθήνῶν*, IV. cilt (Atina 1929), S. 15-18; bundan başka K. ORLANDOS, aynı eser, IV (1929) S. 319-325; yine karşı. F. BABINGER, *Beitraege zur Geschichte der Malqoç oghlu's: Annali dell Istituto Orientale di Napoli, nuova serie*, vol. I (Roma 1940), S. 126 vd. Anlaşıldığına göre aynı adı taşıyan iki şahıs birbirleriyle karıştırılmıştır.

¹¹⁵ Bunun hakkında karşı. F. BABINGER, *Sinan, Enzyklopaedie des Islam IV*. cilt (Leiden 1934), S. 460 vdd. ve orada gösterilen bibliyografya.

¹¹⁶ Karşı. *Cronaca di Anonimo Veronese 1446-1488*, yayınlayan Giov. SORANZO (Venedik 1915= *Monumenti storici pubbl. dalla R. Deput. Veneta di storia patria*, III. seri : *Chronace e Diarii*), S. 149, yine L. PICCIONI, *Il riminese Angelo Vadio, maestro a Cesena*, Il Cittadino di Cesena, XV, No. 6 (Cesena 1903) den ayrışım; yine E. JACOBS : *Festschrift für Georg Leyh* (1937), S. 20 vd. A. VADIO'nu ne sebeple İstanbul'da kaldığı meselesi henüz aydınlatılmağa muhtaç bulunmaktadır.

¹¹⁷ Münih yazma nüshası *clm* 904, Bl. 1 f. üzerinde bulunan ve Hartmann SCHEDEL tarafından yazılmış olan başlıkta şöyle deniliyor : "*Quinti Emilliani*

nus" (*) diye hakkında şahadette bulunulan Giovanni Stefano Emilia no¹¹⁸ adında başka bir humanist ve şairin, ölümünü bir mer-siyesinde terennüm ettiği Fatih Sultan Mehmet'in sarayında gerçekten bulunup bulunmadığı ve bunun ne zamana rastladığı bugüne kadar kesin surette sabit olmuş değildir. II. Sultan Mehmet'in Venedik harbi sıralarında İtalyan bilginlerini yanına getirmiş olması ihtimali hemen hemen hiç yok gibidir. Hiç değilse şimdiye kadar herhangi bir kimse böyle bir keşifte bulunmuş değildir. Bütün Doğuya dal budak salmış, hususiyle Girit'te yerleşmiş Venedik'li ileri gelen bir aileden olan Dr. Lauro Querini'nin Fatih Sultan Mehmet ile münasebetlere girişmiş olduğu da şüpheli görünmektedir. Çünkü Kandiye'den Papa II. Pius'a gönderildiği 1 Mart 1464 tarihli muhtırasında, *De Turci Potentia*'da, Osmanlı Padişahı hakkında umumî bir takım tâbirlerin dışına çıkamıyan sözler geçmektedir. Bununla beraber, Ancona'lı Ciriaco'nun yakın dostu olan Lauro Querini'nin, Osmanlı İmparatorluğunu en iyi tanıyanlardan biri olduğu da kendi raporlarından açıkça görülmektedir¹¹⁹.

Bu açıklamalarımızın sonunda Fatih'in sarayında bulunmuş İtalyan sanatkârları¹²⁰, hususiyle ressam ve bronz üzerinde çalışan plastik sanatkârlar hakkında birkaç söz söylemek gerekiyor. Bu hususta Matteo dei Pasti¹²¹, Gentile Bellini, Costanzio

Cimbriatis poete epitaphium in magnum Machumetem, Turchorum regem, familiaris regis Turcorum, Italus, christianus. Bu şiir P. CALVI tarafından verilmemektedir ve anlaşıldığına göre hiçbir yerde yazılarak intikal etmiş değildir. Karş. N. IORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II (1909), S. 236, not 3.

* Türk hükümdarının yakın dostu, İtalyan, Hıristiyan.

¹¹⁸ Bu Angiolgabr. di S. Maria (= Paolo CALVI) hakkında bak: *Biblioteca e storia di quei scrittori della Città come del territorio di Vicenza*, III (Vicenza 1775), S. 54 - 77; yine Ap. ZENO, *Lettere*, II, (Venedik 1785), S. 356, nr. 190.

¹¹⁹ Dr. Lauro Querini, Pietro Q.'nin oğlu, humanist bir terbiye ile yetişmiş mükemmel bir büyük tüccardı. Arnaldo SEGARIZZI, bu adam hakkında her halde bugüne kadar yapılmış olan yegâne araştırmayı vücade getirmiştir: *Lauro Quirini, umanista del sec. XV: Memorie della R. Accademi a di scienze di Torino*, II. seri 54. cilt (Turino 1904), 28 S. N. IORGA, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, IV (Bükreş 1915), S. 217-221 de *De Turci potentia*'yı özet halinde ve gayri kâfi olarak cod. lat. cl. XIV. 265, Bl. 96 ff., Venedik'teki *Biblio Nazionale Marciana* yazma nüshasına göre yayınlamıştır.

¹²⁰ Bu hususta karş. bilhassa yukarda not 3 de verilen J. v. KARABACEK'in yazısı.

¹²¹ Matteo de' Pasti'nin başarısızlıkla neticelenen gönderilişi hakkında karş. G. SORANZO, *Una missione di Sig. Pand. Malatesta a Maometto II nel 1461: La Ro-*

da Ferrara ¹²²ya dair birtakım ehliyetli, fakat daha çok ehliyetsiz kimseler tarafından kaleme alınan yazıları burada tartışma konusu edecek değiliz. Gentile Bellini'nin İstanbul sarayına gönderilişi ¹²³ Padişahın isteği üzerine olmuştur. Bu, Padişahın, Yeni Sarayını gerçek bir ressama süsletmek arzusu ile izah edilebilir. Büyük bir ihtimalle Bellini'nin İstanbul'a istenmesi için ilk teşebbüs Giovanni Dario'dan gelmiştir ¹²⁴. Giovanni Dario kısa bir zaman önce Padişahın yanında bulunmuş ve eski bir tanıdık sıfatıyla o sıralarda tamamlanmış olan ¹²⁵ Yeni Sarayını, bugünkü Topkapu Sarayını gezmeğe muhakkak surette fırsat bulmuştu. Bunun üzerine İtalya'dan İstanbul'a iyi bir ressam gönderilmesi için teşebbüse geçmişti. Büyük ustanın, faaliyetini Topkapı Sarayındaki duvar resimlerine teksif ettiğine muhakkak nazariyle bakılabilir. 1480 yılı Kasım ayının son günlerinde, yani sanatkârın Venedik'e dönüşünden en çok altı hafta önce tamamladığı meşhur Fatih Portresi, şüphesiz ki Padişahın Bellini'ye ısmarladığı sanat eserleri arasında en önemli bir yer işgal etmiş değildir. Yurduna dönmekte olan Gentile Bellini'ye Fatih

magna, VI (1909), S. 43-54 ve S. 93-96; aynı yazar, aynı eser, VII (1910), S. 62-64; aynı yazar, *Pio II e la politica italiana nella lotta contro i Malatesti* (Padua 1911), S. 272 vd. ve 438; Corr. RICCI, *Il Tempio Malatestiano* (Milano 1924), S. 41-44 ve bilhassa Aug. CAMPANA, adı geçen eser.

¹²² Karş. ad. VENTURI : *Archivio storico dell'arte*, IV (Roma 1891), S. 374-

¹²³ Karş. Louis THUASNE, *Gentile Bellini et Sultan Mohammed II.* (Paris 1888), yine karş. Corr. RICCI, *Gentile Bellini a Constantinopoli : Nuova Antologia*, vol. 246, fasc. 982 (16.XI.1912), S. 177 vdd. Gayrı kafi : F. GILLES de la TURETTE, *L'Orient et les peintres Venise* (Paris 1923), karş. bununla birinci derecede E. JACOBS, *Die Mehemed-Medallie des Bertoldo*, : Jahrbuch der Preuss. Kunstsammlung, IIL (Berlin 1927), S. 1-17 ve burada verilen bibliyografya.

¹²⁴ Karş. bunun hakkında yukarda S. 7 vd.

¹²⁵ Yeni Saray adı verilen bina, 14 yıllık bir inşa müddetinden sonra (başlanması Kasım 1464) H. 883 Ramazan'ında, yani M. Kasım-Aralık 1478 de tamamlanmıştır. Şüphesiz ki içerisinde donatılması ve hususiyle duvar resimleri o vakit henüz tamamlanmış değildi ve bu işlerin yapılması Gentile Bellini'ye emanet olundu. Karş. P. GIOVIO (Jovius), *Elogia virorum bellica virtute illustrium* (Basel 1575), S. 166 :... e Venetiis Byzantium evocatus pinxerat, quum ibi regiam multis tabulis rerum novarum ad oblectationem jucundissimam refersisset. (Venedik'ten Bizans'a çağrılarak resimler yapmıştı; kendisi evvelce orada sarayı çok hoşta gidecek birçok yeni tablolarla doldurmuştu.) Gentile Bellini'ye ihale edilen esas iş, fırsat düştükçe yaptığı tablolar değil, bu duvar resimleri idi.

tarafından Şövalyelik ve Margravlik payelerinin tevcih edildiği ¹²⁶ yolundaki ve çok defa ciddiye alınan iddia, her türlü esastan mahrum ve tamamiyle mânasızdır. Bu payelerin imparator tarafından kendisine verilmiş olduğu beratları ile sabit olmadığına göre ressam, ya zamanının övünme ve şöhrat düşkünlüğü modasına uyararak böyle bir şey uydurup ortaya, atmıştır yahut da Osmanlı Padişahı sanat-kârla böyle bir şaka yapmıştır. Gerçekten bu gibi payeler, Osmanlı Devletinde, tarihini ve müesseselerini sadece sathî olarak tanıyanların bile bildikleri gibi, hiçbir zaman mevcut olmamıştır. Aynı zamanda Floransa'da Bertholdo'nun atölyesinde Bellini taklid edilmek suretiyle meydana getirilen Fatih Madalyasına ¹²⁷ gelince, bununla ilgili meseleleri Emil Jacobs çok esaslı surette aydınlatmıştır. Medici'nin bu hediyesini, sadece, Giuliano dei Medici'nin İstanbul'a kaçmış olan kaatili Bernardo Bandini dei Baroncelli'nin iade edilmesine karşılık bir şükran ifadesi olarak izah etmek mümkün değildir; aynı zamanda II. Sultan Mehmet'in *Magna Graecia*'da, Aşağı-İtalya'da fetihler yapmak emelleri ile ilgili olmak gerekmektedir. Bundan başka bir de Sigismondo Pandolfo Malatesta ¹²⁸ tarafından 1461 sonbaharında Matteo dei Pasti'nin kuvveden fiile çıkmayan İstanbul'a gönderilişi meselesi vardır. Bu mesele hakkında İtalyan bilginlerinin çok mükemmel araştırmaları elimizdedir. Osmanlı Padişahı, birçok defalar adı geçen ve Benedetto Dei'nin veliiniyeti olan şap işletmeleri müteahhidi Giorlamo Michiel vasıtasıyla Malatesta'ya mahir bir portre ressamının kendisine gönderilmesi arzusunu ulaştırmıştı. Rimini hükümdarı da 1446 danberi Rimini'de yaşayan kendi saray sanatkârı Matteo dei Pasti'yi Fatih'e göndermeğe karar vermişti. Matteo dei Pasti, Roberto Valturio tarafından kaleme alınmış Lâtince bir yazı ¹²⁹

¹²⁶ Karş. bunun hakkında etraflı izahat, E. JACOBS : *Jahrbuch der Preuss. Kunstsammlung*, IIL (Berlin 1927), S. 8 vdd. Bu izahat, Osmanlı müesseselerinden biraz anlayan herkesi hayretlere düşürecektir. Costanz (i) o da Ferrara da bu gibi şereflere nail olmakla övünürdü, karşı. A. VENTURI, adı geçen eser.

¹²⁷ Karş. yukarıda geçen "*Die Mehemed-Medallie des Bartoldo*" başlıklı etüt : *Jahrbuch der Preuss. Kunstsammlung* IIL (Berlin 1927), S. 1 vdd.

¹²⁸ Karş. yukarıda not 97 de verilen etütler.

¹²⁹ Bu yazı tekrar tekrar basılmıştır. Karş. meselâ *Nuova Raccolta d'Opuscoli scientifici e filologici*, XXXVIII (Venedik 1783), S. 136 vdd.; Et. BALUZE, *Miscellaneorum Liber Quartus* (Paris 1683), S. 136 vdd. (=G. D. MANSI yayını, III (Lucca 1762), S. 113. Karş. E. JACOBS: *Festschrift für Georg Leyh* (1937), 21, not 3.

ile birlikte aynı yazarın o günlerde tamamlamış olan “*De re militari*”¹³⁰ adlı eserini İstanbul’da Padişaha takdim edecekti. Fakat bu teşebbüsün gerçekleşmesine Venedik engel olmuştur. Venedikliler, Matteo dei Pasti’yi Girit’te yakalamışlar, Valturio’nun yazısı ve anlaşıldığına göre bir de Adriyatik memleketleri haritası ile birlikte¹³¹ -bunları *corpora delicti* (cinayet aletleri) sayarak mahkeme önüne çıkarmışlardır. Gerçi “Onlar Meclisi” 2 Aralık 1461 de Matteo’nun serbest bırakılmasına karar vermiş, fakat sanatkâr, Malatesta’nın kendisine verdiği görevi yerine getirmek için ikinci bir defa daha teşebbüse girişmek hevesini göstermemiştir¹³².

¹³⁰ Bu eserin ilk basımı, Verona 1472 (karş. Hain 15847), İstanbul Sarayında mevcuttur. Kitabın buraya ne zaman ve ne suretle getirildiği bugüne kadar anlaşılmamıştır. Karş. E. JACOBS, *Festschrift für Georg Leyh* (Leipzig 1937), S. 23 vd.; ilk baskının Dresden ve Münih yazmaları ile münasebeti hakkında Erla RODAKIEWICZ, *The editio princeps of Roberto Valturio's "De re militari" in its relations to the Dresden and Munich manuscripts : Maso Finiguerra, V* (Milano 1940), S. 15-82 ve burada verilen bibliyografya.

¹³¹ Karş. Aug. CAMPANA, *Una ignota opera di matteo de' Pasti e la sua missione in Turchia, : Arminum, I* (Rimini 1928), S. 106 vdd. Karş. G. BENINCASA (?)’nin Saray’daki deniz haritası;

¹³² Hükümdarlığının son yıllarına doğru Fatih’in hizmetinde şimdiye kadar tanınmayan birçok İtalyan sanatkârları bulunmuş olsa gerektir. Bu cümleden olmak üzere II. Sultan Mehmet’in 5 Şubat 1480 tarihli İstanbul’da yazılmış İslâvca bir vesikasına işaret edelim. Burada majstor Pavle, yani maestro Paolo adında birine 840 Venedik Dukası tahsis olunmaktadır. Karş. Ciro TRUHELKA, *Turks o-slovenski spomenici Dubrovačke arhive* (Sarajevo 1911), S. 57, Nr. 64). Acaba bu maestro Paolo, Âli, *Menakıb-ı Hünerverân* (yayınlayan İbnü’l-Emin Mahmut Kemâl, İst. 1926, S. 68: mastori Pavli) da adı geçen aynı isimli bir ressam mıdır meselesi araştırılmağa muhtaçtır. J. von KARABACEK, *Abendlaendische Künstler zu Konstantinopel im XVI Jahrhundert. (=Wiener Akad. der Wiss., philos. hist. Kl. Denkschriften, LXII. Bd. (Wien 1918), S. 25 vdd.)*, sözü geçen belgeden haberi olmaksızın, Paolo da Ragusa adında birinden bahsetmektedir (S. 30). Aynı şekilde, şüphesiz bir İtalyan ressamı (musavvir) olan ve hünerli bir Yahudi tabib ile birlikte II. Sultan Mehmet’in sarayında hizmet gören “Zorzi” (Vened.;= Zorzo, Giorgio)’nın kim olduğunu bulmak lâzım gelmektedir. Onun tavrı ve hareketlerine telmih olunan (Zorzilik) bir şiir, A. Süheyl Ünver tarafından yayınlanmıştır. (Karş. *Fatih külliyesi, İstanbul* 1946, S. 248). Şiir şudur :

Ger dilersen şah eşiginde olasın muhterem
Ya Yahud ol gel bu mülke ya frenk ol ya acem
Adını ko, Kabili vü Habili vü Hamidi
Zorzi’likten gâfil olma ma’rifetten urma dem.

Bu şiir, Hacı Sabri bin El-Hâc Hüseyin Efendi adında bir yazarın *Risâletül-Letâif ve hikâyat* (H. 1198 - M. 1784 te yazılmış) adlı ve Raif Yelkenci (İstanbul)

Fatih'e kitaplarını hediye olarak götürmeğe teşebbüs eden iki İtalyan humanisti de daha mesut bir akıbete uğramış değillerdir. Floransa'lı Francesco Berlinghieri ¹³³'nin "*Geographia*" adlı eserinin bir yazma nüshası bir müddet önce Saray Kitaplığında ¹³⁴ bulunmuştur. Gerçi bu kitabın iki yerinde İtalyanca olarak Sultan Mehmed'e ithaf ¹³⁵ edildiğine dair kayıtlar vardır. Fakat yakından tetkik edilecek olursa görülecektir ki her iki ithaf yazısı da bu Padişaha değil, bunun oğlu ve ardası Sultan Bayezit adınadır. Çünkü II. Sultan Mehmet bu arada vefat etmiştir. Berlinghieri'nin Fatih Sultan Mehmet için hazırladığı bu hediye ile ne gibi bir menfaat elde etmek istediği bir muamma olarak kalıyor. En son olarak Giovanni-Mario Filelfo ¹³⁶'nın "*Amyris*" inden kısaca bahsetmek yerinde olur. Francesco Filelfo'nun oğlu Ancona'da bulunduğu sırada bu şehirde oturan Othman di Lillo Ferducci ile temasa gelmiş, bunun isteği ve masrafı ile Sultan Fatih için Lâtince ve dört nağme halinde 4706 beyitten teşekkül eden bir medhiye yazmıştır. Bu eserin bir tarih kaynağı olarak değeri şüphesiz ki münazaalı olmak lâzım gelir. Dördüncü nağmede eserine yeni bir istikamet veren şair, babasının tam mânasiyle bir oğlu olduğunu göstererek, Milano Dukası Galeazzo-Maria Sforza'ya hitap ediyor ve onu hıristiyan hükümdarlarla işbirliği ederek müşterek düşmana karşı yürüyüp düşmanı geri atmağa teşvik ediyor. Şairin böylece dönmesinden şu sonuç çıkarılabilir : Giovanni-Mario Filelfo, başta Osmanlı Padişahı için yazdığı eserini, ne gibi amillerin etkisi altında olursa olsun, Mi-

nin hususi kitaplığında bulunan bir eserden alınmıştır. Tabib, Yakup Paşa (karş. F. BABİNGER, : *Rivista degli Studi Orientali*, XXVI, Roma 1951, S. 87-113), yani Gaeta'lı maestro Jacopo olabilir, fakat mutlaka onun olması da şart değildir. Osmanlı sarayında Pers gözdeleri hakkında bak : Jos. v. HAMMER, *Geschichte des Osman. Reiches, II* (Pest 1828), S. 589. İran'lı Hamidi ve Divan'ının yayınlanması (İstanbul 1949) hakkında bak *Belleten XIV* (Ankara 1950), S. 116 vdd.

¹³³ Bunun hakkında karşı. E. JACOBS, *Zur Datierung von Berlinghieri's Geographica*, : *Gutenberg-Festschrift* (Mainz 1925), S. 248 vdd.; yine A. DEISSMANN, *Forschungen und Funde im Serai* (1933), S. 106 vdd.

¹³⁴ Karş. A. DEISSMANN, S. 105.

¹³⁵ Karş. Aynı eser, S. 107-109.

¹³⁶ Bunu hakkında karşı. G. FAVRE, *Mélanges d'histoire littéraire I* (Cenevre 1856), S. 7-221. Şiirden bazı parçalarla birlikte. Tam olarak baskısı, Ph. -A. DE-THER tarafından *Monumenta Hist. Hung. XXII a* (Budapest 1872 sıraları), S. 267-495 de verilmiştir. Cenevre yazma nüshasının bir mikrofilm (Unicum) yazarın elindedir.

lano dukasına ithaf etmeğe karar vermiş ve bu suretle, babasının sürekli olarak büyük bir maharetle geçimini sağlamak için faydalandığı Sforza hanedanını kendisi de sömürmek yolunu tutmuştur. Osmanlı Padişahının şöhretini terennüm etmekle kendini meşhur yapmak fırsatını kaçırmaması, kaypak şaire malî menfaatlarının azalmasından daha az ağır gelmiş olsa gerektir. Bu faal ve kazanç peşinde koşan vakıalar müterenniminin, çoktan unutulmuş, sadece bir yazma olarak intikal etmiş olan “*Amyris*”i, gerçekten hazin bir maceradır!

II. Sultan Mehmet’in yaptırdığı binalar için yanına getirttiği İtalyan mimarlarına ve hususiyle tahkimat mühendislerine dair bu zamana kadar güvenilir bir kayda rastlanmamıştır¹³⁷. Padişahın kendisi ve devlet erkânı için Edirne ve İstanbul’da, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında inşa ettirdiği birçok saray ve kaleler için batılı ustaların ve bunlar arasında İtalyan mimarlarının¹³⁸ da yardımına başvurduğuna asla şüphe edilemez. Ancak bu hususta bir tek kayıt vardır. Padişah 1466 tarihinde bir Venedik baskınından korktuğu ve bu endişe içinde Floransa’lı müşavirleri ve dostları ile mahremâne görüştüğü zaman¹³⁹ bunlar, II. Sultan Mehmet’i “Hakaret Kalesini” (*Castello del vitupero*) yapmağa teşvik etmişler ve kalenin toplanmasını düzenlemişlerdir.

Fatih’in İstanbul’u aldığı zamandanberi onun yanında İtalyan

¹³⁷ Hans HÖGG, *Türkenburgen am Bosphorus und Hellespont. Ein Bild frühosmanischen Wehrbaus bis zum Ausgang des 15. Jhdts.* (Dresden 1932), bu tahkimat eserlerinde Avrupa’lı ustaların çalışmış olmaları ihtimaline hiç temas edilmemiştir.

¹³⁸ Türkçe halk ağzında bugün bile eski ve mahiyeti bilinemiyen binalar Ceneviz diye vasıflandırılmaktadır.

¹³⁹ Karş. Yukarda S. 130 vd.

¹⁴⁰ Karş. Gius. Müller, *Documenti sulle Relazioni della Città Toscana coll’ Oriente ilah.* (Floransa 1879), S. 494 :...li Fiorentini ordinarono che’l Gran Turcho che di fatto facessi el chastello del Vitupero; e vi pose 30 bombarde grosse, chome e Fiorenthini gli mostrono. (Floransa’lılar gerçekten Padişaha *İstihkar Kalesini* inşa ettirdiler. O da, Floransa’lıların söylediklerine uyarak 30 büyük top koydu). Bu iddiaların şahidi, şüphesiz, Benedetto Dei’dir. Fatih zamanı kaynaklarında sık sık adı geçen *Castello del Vitupero*, hakaret, istihkar, küfür Kalesi tâbirinden anlaşılması gereken mânâyı kesin olarak verebilecek durumda değilim. Başka bir yerde, yani *Cronaca* (Archivio di Stato, Floransa : ms. 119, Bl. 54 r yazması) sında aynı Benedetto Dei, Padişah *İstihkar Kalesi* denen Yunan kalesini Boğazda yaptırırken (gran Turcho fecie il chastello de la Grecia detto el vitupero in sullo stretto 15 (; braccia), kendisinin Girit’te bulunduğunu söylemektedir. Karş. M. PISANI, 96, Z. 8 vd.

mimarlarının çalışıklarına dair hemen hemen su götürmez bir şahidimiz vardır. 1453 Nisan'ının sonunda İstanbul'a kara tarafından yapılan mahdut hedefli taarruz gayrı kâfi görüldü. Çünkü Bizanslıların liman ağzına gerdikleri zincir bu taraftan herhangi bir şekilde yaklaşmaya engel oluyordu; iç limana girmek aşılabilir bir güçlük gibi görünüyordu. Fakat bir gece içinde makara ve feleng vasıtasıyla Türk gemileri Dolmabahçe koyundan, Pera tepelerini aşmak suretiyle Haliç'e geçiriliyor (Niccolo Barbaro'nun ¹⁴¹ raporuna göre 72 gemi). Uzun zamandanberi bu buluşun yalnız II. Sultan Mehmet'in bir buluşu olmayıp Padişahın yabancı Hıristiyanlardan yardım gördüğü şüphesi mevcuttur. Niccolo Barbaro, raporunun metni kenarına düştüğü bir kayıta ¹⁴² şöyle diyordu : “*li fi insegnà da un christian*” (ona bir Hıristiyan tarafından öğretildi). Bugüne kadar çok kullanılmış olan “*İstanbul'un kuşatılması*” adlı bir eserin yazarı olan Sakızlı Leonard ¹⁴³ der ki : “*Quam vonitatem puto Venetorum more ex Gardaeae lacu is, qui artificum Teucris patefecit, didicerat*”*. Bu sözlerle Venedik'li mühendislerin çok büyük bir hayranlık uyandıran bir marifeti kasd edilmektedir. 1439 Şubat'ında Venedik'li mühendisler, 25 kayak ve 6 galyondan müteşekkil bir filoyu önce Adice ırmağından yukarıya doğru çıkararak, sonra da kara yolu ile Garda gölüne nakletmeğe ve Brescia şehrinin zaptını hazırlamağa muvaffak olmuşlardır ¹⁴⁴. Rahip Vincenzo Coronelli (1650-1718) ¹⁴⁵

¹⁴¹ Niccolo BARBARO, *Giornale dell' assedio di Costantinopoli* 1453, yayınlayan Enrico CORNET (Viyana 1856), S. 27 vdd. “*Ristampto con note critiche et istoriche*”, Fil, Ant. DETHIER tarafından : *Monumenta Hungariae Historica*, II (Irok), vol. XXII a (Budapest 1872 sıraları), S. 751 vdd.

¹⁴² Bak bir evvelki not. A. D. MORDTMANN, *Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453 (Stoccarda et Augusta 1858)*, S. 59 de şöyle der : Müsbet şahadet yok ise de daha büyük bir ihtimal olarak söyleyebiliriz ki bu projenin gerçekleşmesi için lâzım olan çeşitli malzeme kısmen Galata'da yaşayan Cenova'lılar tarafından temin edilmiştir.

¹⁴³ Gy. MORAVSCIK, *Bericht des Leonardus Chiensis über den Fall vo Konstantinopel in einer vulgaergriechischen Quelle*, : *Byz. Zeit schrift* cilt XLIV (Monaco 1951), S. 431 ve 434. Metin: MIGNE, *Patrologia Graeca*, CLIX Bu buluşu öyle zannediyorum ki, Türklere ifşa eden adam, Venediklilerin Garda gölünde yaptıklarından öğrenmiştir.

¹⁴⁴ Hâdisce bütün Venedik tarihçileri tarafından nakledilir, karşı. meselâ H. KRETSCHMAYR, *Geschichte von Venedik*, II (Gotha 1920), S. 347 ve Rob. CESSI, *Storia della Repubblica di Venezia*, I (Milano-Messina 1944)' S. 380.

¹⁴⁵ Bak Jos. v. HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I (Pest 1827), S. 672.

çok sayıda olan eserlerinden birinde benzer şekilde Venedik'lilerin bir makine vasıtasıyla, Brenta kanalının henüz Venedik'e varmamış olduğu zamanlarda, kara üzerinden gemiler nakl ettiklerini anlatmaktadır. Netice olarak Venediklilerin karada gemi yürütmek sanatında çok usta olduklarından şüphe edilemez. *Codice Barberino greco* ¹⁴⁶ işaretli eserin bilinmiyen yazarına göre II. Sultan Mehmet'e, filosunun bir kısmını kara yolu ile Galata'nın arkasındaki sırtlar üzerinden geçirecek limanın bulunduğu deniz bölgesine indirmek fikrini ve aynı zamanda bunun uygulanması için gerekli araçları veren bir İtalyan, yani Venedik'li bir mühtedir. Yazar bu konuda açıkça ¹⁴⁷ Garda gölündeki hâdiseye temas eder. Ne yazık ki bir mühtedi, bir hain ki evvelce bir Hıristiyan, bir İtalyan, "*prima era un christiano, un italiano*", olduğu halde, Padişaha filosunu karadan yürütmek yolunu göstermeğe âmade bulunuyor ¹⁴⁸.

Bu yazımızda anlattığımız vakıalar, sade ve ihtiyatlı bir şekilde toparlanarak bir araya getirilecek olursa meydana gelecek tablo, hiç de aşırı ve romantik birtakım mülâhazalara yol açacak mahiyette değildir. Buna mukabil İtalyan nüfuzunun, İstanbul fatihinin düşünüşüne ve birinci derecede siyasi kararlarına tesir ettiğini açık olarak göstermektedir. Quattrocento üzerinde çalışan İtalyan bilgileri için İtalya ile II. Sultan Mehmet arasındaki çeşitli münasebetleri araştırmak, bizim burada uzaktan ve dağınık, nerdeyse harab olmuş ve hemen hemen sırf basılmış belgelere dayanarak yaptığımızdan daha esaslı bir şekilde incelemek, her halde güzel, hem de çok verimli bir vazife teşkil etmektedir.

¹⁴⁶ Yunan halk dili ile yazılmış olan bu yazma hakkında bak : Gy. MORAVSCIK, aynı eser, S. 428. G. Th. ZORAS (Atina) şerhli bir yayını yapmak üzeredir. Burada geçen satırlar hakkında bak : G. Th. ZORAS 'Η άχωσις τής κονσταντινου πόλεως (κατά τον άνέκ δοτον 'Ελληνικόν βαρβερικόν κώδικαΛΛΛ τής βατικανής βιβλιοθήκης), : 'Ελληνική Δημιουργία, III (Atina 1950)' S. 851-862. III (Atina 1950) S.' 851 - 862.

¹⁴⁷ Bak G. Th. ZORAS, sözü geçen satırlar, S. 854 : "... εύρέθη ένας άρνηγδος, όπου ήτονη πρώτα χριστιανός όπου ήτονε ταλιάνος. και είχε ξέρει από τον ποταμόν, τον λέγονσι Πω όπου άπερνούσι τά πλεούμενα και έδιάβη και ελπε του σουλταλ Μελεμέτη οτε έγώ ξέρω να μπάσω την άρμάδα εις τον λιμιώνα εις Γαλατά τής πόλης ilâh."

¹⁴⁸ Bak Kostas KΑΙΡΟPHILAS, Μεταφορή πλοίων διά ξ-ράς.: 'Επετηρίς Εταιρίας βυζαντινών Σπουδών, VII, (Z') (Atina 1930), S. 46 - 51. adlı mecmuada. Burada nakil sisteminin bulucusu olarak Nicolas Sorbolos adlı bir Girit'li gösterilmektedir. J. v. HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I (Pest 1827), S. 533. Hammer eski tarihten de birçok misaller vererek kara yolu ile bu çeşit gemi yürütmenin nice nice zamanlar önce yapılmış olduğunu açıkça göstermektedir.